

ВОЛОДИМИР ДІДУШИЦЬКИЙ
WŁODZIMIERZ DZIEDUSZYCKI
IN MEMORIAM

ВОЛОДИМИР ДІДУШИЦЬКИЙ
WŁODZIMIERZ DZIEDUSZYCKI
IN MEMORIAM

Львів 2025

Львівська національна галерея мистецтв імені Б.Г.Возницького

Організатори висловлюють щиру вдячність за підтримку проекту:
Генеральному консульству Республіки Польща у Львові
Незалежному культурологічному журналу «І», Львів

Ідея виставки
Тарас Возняк

Концепція виставки
Аліса Федосєєва

Куратор виставки
Аліса Федосєєва

Пластична організація виставки
Дмитро Кононов
Роберт Саллер
Ігор Шпильовий

Інформаційна координація виставки
Олена Ткаченко
Соломія Бубняк

Видавець
© Львівська національна галерея мистецтв імені Б.Г.Возницького

Графічний проект каталогу
© Незалежний культурологічний журнал «І»

Верстка
Христина Рябуха

Друк
ФОП Кичма І.В.

Підписано до друку 11.07.2025.
Формат 84×108/16. Папір крейдований. Друк офсетний.
Умовн. друк. арк. 7,98. Обл.-вид. арк. 5,46.
Наклад 300 прим.Зам.04-18.

Володимир Дідушицький / Włodzimierz Dzieduszycki

ВОЛОДИМИР ДІДУШИЦЬКИЙ

18.10.1861 - 19.05.1937

Володимир Дідушицький (18.10.1861 - 19.05.1937) - український письменник, журналіст, громадський діяч. Народився в с. Дідушичівці (нині в межах м. Львова). Закінчив Львівський університет. Працював у редакції "Львівських вісників", "Львівської газети". Був членом Української народної партії. Автор багатьох публіцистичних статей, есеїв, повістей. Його твори характеризуються глибоким знанням життя народу, соціальною критикою. Дідушицький був активним учасником національно-визвольної боротьби. Помер в Львові.

Володимир Дідушицький - один з найвидатніших українських публіцистів. Його твори були надзвичайно популярні в Україні та за її межами. Він був одним з провідних діячів українського національного руху. Його статті в "Львівських вісниках" та "Львівській газеті" були дуже впливовими. Дідушицький був також одним з організаторів української школи в Львові. Його праця була спрямована на просвіту народу, на формування національної свідомості. Він був одним з тих, хто стояв на чолі боротьби за незалежність України. Його твори були дуже актуальними для свого часу. Він був одним з тих, хто стояв на чолі боротьби за незалежність України. Його твори були дуже актуальними для свого часу.

Львівська національна університетська бібліотека ім. Шевченка
Львівська національна університетська бібліотека ім. Шевченка
Львівська національна університетська бібліотека ім. Шевченка

ПРОСИМ
НЕ ТОРКАТИСЯ
PLEASE
DO NOT TOUCH

DO NOT TOUCH
PLEASE

Тарас Возняк

Епоха Володимира Дідушицького

22 червня 1825 року в селі Яришів на Поділлі народився один з найбільших подвижників в царині просвітництва краю Володимир Дідушицький. У подальшому більша частина його діянь була пов'язана з тодішньою австрійською Галичиною та Львовом.

Якщо прагнемо зрозуміти головні тренди задумів і діянь Володимира Ксаверія Тадея Дідушицького або польською мовою Włodzimierza Ksawery Tadeusza Dzieduszyckiego, варто почати з того, що все його життя як буквально, так і в ідеологічному сенсі уклалося у XIX століття, адже він жив у 1825–1899 роках.

Володимирові Дідушицькому було нелегко від самого початку. Його магнатські маєності, як і сам край, опинилися розділеними російсько-австрійським кордоном. Так само розірваною була і його ідентичність: рід Дідушицьких мав руське коріння, однак польська культура та Польща, що тоді ще існувала як стара Річ Посполита, були йому близькими. Часом він розривався і між релігійними преференціями, які на той час мали більше політичний, ніж теологічний характер. Водночас Дідушицький багато розмірковував над тим, хто він є, адже такі були часи – суспільні зміни радикально міняли й обличчя краю, змушуючи обирати одну зі сторін.

Він прийшов у світ після завершення найбуремнішої романтичної європейської епохи – наполеонівських війн. Ця доба не лише несла в собі слід романтики, пов'язаної з нашим східноєвропейським світом. Це була відчайдушна, хоч і сповнена романтики спроба відновити Річ Посполиту – своєрідний «рай на землі» в уявленні шляхетської верстви краю.

Настали інші часи – вже не ті, що в старій Речі Посполитій, коли владарювали шляхетська шабля та шляхетська честь. Надійшла епоха законів економіки, кодифікованого права та тоді ще доволі наївної, проте сповненої ентузіазму науки. Щоправда, до крайнього східного скрайка досить архаїчної Австрійської імперії провідні європейські тенденції доходили з великим запізненням. По галицьких загумінках здавалося, ніби життя майже не зазнало змін. Однак це було не так.

Попри консерватизм галицьких дідачів, серед яких Дідушицькі були яскравими представниками, під впливом імперського цивілізаційного центру, який не обов'язково розташовувався у Відні, а радше в Празі, почалися неминучі зміни в розвитку цивілізації.

Передусім ці зміни торкнулися міських громад, особливо Львова. Якщо у часи старої Речі Посполитої «з другої половини XVII ст. більшість галицьких міст занепадає, що було зумовлено тривалими війнами на території Польщі та зміною напрямків головних торгових шляхів» [1], то «з переходом Галичини до складу Австрії не лише було впорядковано мережу міських поселень, але й дещо пожвавився економічний розвиток міст» [1].

Це неминуче призвело до того, що міста не лише зростали, але й під впливом загальноєвропейських цивілізаційних трендів помітно ставали більш цивілізованими. У містах з'являлися каналізація, водопостачання, а на вулицях навіть укладали бруківку, розвивалася індустрія, вимидало архаїчне ремісництво, і міста отримували законодавче підґрунтя.

Вислана на скрайок, у їхньому розумінні, цивілізованого світу австрійська адміністрація з ентузіазмом взялася облаштовувати новонабуту для Австрії галицьку провінцію – скоріше для власних родин, аніж для місцевих жителів.

У той час в Галичині ще існували два світи – світ старих магнатерій та світ новітніх міст та адміністрацій.

Усе це відбувалося на тлі пробудження народів краю до політичного життя. Формувалися нові політичні спільноти – політичні нації, об'єднання свідомих громадян, які чітко розуміли свої цілі.

У старій Речі Посполитій широкі верстви населення не брали участі в політичному житті – політичним народом шляхетської Республіки (від *Res publica* – спільна справа) була переважно шляхта на чолі з надпотужною магнатурією.

У середині XIX століття почалося самоусвідомлення як української, так і польської політичної нації, а також емансипація єврейства.

Ці процеси сягнули свого апогею під час Весни народів 1848 року, що викликало справжній землетрус у Галичині та Львові.

Українство/русинство тоді чітко сформулювало свої політичні вимоги, створивши Головну руську раду як політичний інструмент українства.

Польські середовища краю так само виставили свої вимоги до австрійського імперського центру, зокрема домагалися автономії краю.

Єврейські громади наполягали на встановленні громадянської рівності. Найсміливіші та найрадикальніші вимоги висував єврейський просвітницький рух Гаскала – הלכשה (що в перекладі означає просвітництво (похідне від слова לנש (сехель) – здоровий глузд).

На той час граф Володимир Ксаверій Тадей Дідушицький вже став зрілим як особистість і як громадський та політичний діяч.

Він усвідомлював радикальність і невідворотність змін, які формували новий силует краю. Очевидно, він розумів, що старі романтичні підходи навряд чи будуть ефективними – на поле суспільного та політичного життя виходили нові гравці. Це були не лише широкі верстви українського чи польського селянства та єврейського ремісництва, а насамперед прагматична та дуже активна підприємницька верства, ідеологією якої був не романтизм, а позитивізм.

Тарас Шевченко (1814–1861) та Адам Міцкевич (1798–1855) заклали національні романтичні міти, які були позитивними для творення новітніх політичних націй. Проте залізниці, каналізації, водогони, дороги прокладали інші люди – прагматики, але водночас і позитивісти – тобто ті, хто бачив майбутнє не лише тверезо, але й у світлій перспективі.

Вони ставили перед собою не лише завдання покращення свого особистого добробуту, але й чітку цивілізаційну мету – створення кращого світу, який був не просто можливим, але й необхідним.

Серед багатьох інших інтелектуальних здобутків європейської думки XIX століття саме позитивізм став способом осмислення і укладання світу, що сформував той цивілізаційний прорив, який ми спостерігаємо у XIX столітті. Можливо, з нашої сьогодишньої точки зору він видається дещо наївним і занадто брутальним. Однак саме він підготував світ до того, що ми називаємо сьогоденням.

А як же Володимир Ксаверій Тадей Дідушицький? Йому справді нелегко. Походить з багатющого магнатського роду, на який лягає тягар не лише величезних маєтностей, а й архаїчної мітології – всієї тієї «сарматськості» (міт про походження шляхти не від польського чи руського простоліду, а від мітичних сарматів), ностальгічних спогадів про вже так само мітичну стару Річ Посполиту, де все було просто чудово. Та й Австрійська імперія потерпала від тих самих мітів – хоча її час неблаганно спливав. Здавалося, що вічний правитель імперії Франц Йосиф також однією ногою стояв у XVIII, а іншою – у XX столітті... Не визнавав, пробачте, ватерклозету, проте користувався електричним струмом...

Це було шизоїдне роздвоєння людей на межі великих цивілізаційних розломів. Не варто ставитися до цих людей з осудливою зверхністю – нас очікує і вже бере у свої лещата радикальний цивілізаційний злом цифрової революції та штучного інтелекту...

Володимир Ксаверій Тадей Дідушицький очевидно був людиною освіченою та розумною. Попри всю свою обтяженість, він не міг ігнорувати виклики часу.

На мою думку, попри лояльність до загальноавстрійської ортодоксії – з її монархією, римо-католицизмом та греко-католицизмом з відповідними ієрархіями та обрядовістю, він усе ж таки, не особливо декларуючи це, опирався на головний філософсько-інтелектуальний тренд того часу – закорінений в строгу науку позитивізм.

Це звучить дуже дивно – як узагалі можливий дідич-позитивіст? Це ж справжній оксюморон... Як можна поєднати явну і декларовану належність до шляхти, а то й магнатурії, значущість для нього приналежності до релігійної спільноти (включно зі спробами перейти з римо-католицизму до греко-католицизму) та важливість ідентифікації себе з національною

спільнотою – чи то польською, чи руською, із позастановим, далеким від релігійності, орієнтованим на науку позитивізмом?

Чи був Дідушицький до кінця послідовним у своїй спробі керуватися не мітами чи емоціями, а строгим науковим розумом – чи принаймні розсудком? Мабуть, не повністю. Він мав власні ілюзії – наприклад, не до кінця усвідомлював, що український народ таки прокинувся до політичного життя і йтиме вже тільки своїм шляхом, тож жодні політичні ерзаци чи мезальянси не актуальні – йдеться про ілюзії «Руського Собору», який цього не розумів, і членом якого, рятуючи ілюзії старої Речі Посполитої, став Дідушицький. Однак не судимо строго – він був людиною свого часу.

Водночас він проявив себе не лише як меценат чи колекціонер, яких було чимало серед поважних дідичів, але й як діяльний природознавець, зоолог, археолог та етнограф із позитивістським підходом до науки.

Він почав досліджувати світ, у якому опинився, з топологічної та хронологічної точок зору – місце і час, куди його привела доля. Однак робив це не лише заради пізнання, а й з метою змінювати світ на краще – такою була тенденція того періоду. Мабуть, саме тому він заснував Природознавчий музей у Львові. Ця установа мала слугувати не лише місцем для збереження природних пам'яток, а й стати осередком вивчення світу, зокрема природи, і платформою для поширення знань про світобудову серед широкого загалу. Це була вже суспільна функція – не лише освітня, а й така, що мала на меті змінювати світ.

І саме тут варто було б точніше визначити той інтелектуальний нурт, на який, свідомо чи несвідомо, спирався Дідушицький у своїх прагненнях покращити світ – позитивізм.

Як філософське вчення і напрямок у методології науки позитивізм визнає єдиним джерелом справжнього знання емпіричне наукове дослідження. Натомість все інше спекулятивне філософське розумування відкидає як ненаукове. Позитивізм стоїть на тому, що людське мислення проходить три етапи розвитку: теологічно-релігійний, метафізично-філософський та позитивістсько-науковий. Творцем позитивізму став французький мислитель Огюст Конт (Isidore Marie Auguste Francois Xavier Comte, 1798–1857) у 30-х роках XIX століття – неначе готуючи ідеологічну базу для ще малого тоді Володимира Дідушицького. У своїй основній праці «Курс позитивної філософії» (1842) Конт запропонував концепцію, за якою істинне знання про світ є результатом конкретних наук, які мають бути очищеними від гуманітарних нашарувань, що, на його думку, лише затуманюють справу і відводять людину від справжнього осягнення істини.

Мислителі того часу зробили відчайдушну спробу позбавити традиційну філософію будь-яких філософських чи релігійних інтерпретацій. Вони вважали, що її слід замінити спеціальними науками, а вивчення людського суспільства мало стати строго науковим.

Чи був Володимир Дідушицький свідомим того, що всі основні свої діяння він укладає у цей позитивістський канон? Найімовірніше, ні. Однак такі були головні інтелектуальні віяння того часу – він не міг їх оминати, принаймні формуючи свою гігантську наукову бібліотеку.

Таке мислення потужно проявлялося у творах Джона Стюарта Міля (John Stuart Mill, 1806–1873), Герберта Спенсера (Herbert Spencer, 1820–1903), Ернеста Ренана (Joseph Ernest Renan, 1823–1892). Усі вони були його сучасниками...

Чи міг Дідушицький читати гіперпопулярні на той час романи свого однолітка Жуль Габрієля Верна (Jules Gabriel Verne, 1828–1905) або принаймні чути про них? Усі ці науково-фантастичні твори – «Із Землі на Місяць» (1865), «Двадцять тисяч лье під водою» (1870), «Робур-Завойовник» (1886) – хто не читав їх таємно вночі від батьків з ліхтариком під ковдрою... Уявляєте, який буремний був час – у Галичині 1865 рік з усіма його викликами, а тим часом у Парижі виходить і миттєво здобуває популярність фантастичний роман «Із Землі на Місяць»... Дідушицький як культурна й освічена людина навряд чи міг обмежуватися тільки реаліями Галичини 1865 року...

Він також не міг не бути ознайомленим і з працями свого інтелектуального попередника Альфреда Едмунда Брема (Alfred Edmund Brehm, 1829–1884) – німецького зоолога, мандрівника, автора надпопулярної книги «Життя тварин» («Illustriertes Thierleben. Eine allgemeine Kunde des Thierreichs», 1863–1869), якою в дитинстві зачитувався і я століття по тому... Галичина, а точніше тоді Koenigreich Galizien und Lodomerien, не була відірваним островом у Європі – попри все вона перебувала в європейському культурному контексті.

Альфред Брем у праці «Життя тварин» посилається на ще одного ентузіаста, якого не міг не знати Володимир Дідушицький, – Станіслава Костянтина Петруського (Stanisław Konstanty Pietruski, 1811–1874), галицького вченого-природознавця, випускника Львівського та Болонського університетів. Він ще 1833 року власним коштом створив у сколівських горах перший звіринець та природоохоронний парк. У 1832-му, коли Володимирові Дідушицькому було лише сім років, Станіслав Петруський разом зі своїм учителем професором, доктором Олександром Завадським (Aleksander Zawadzki, 1798–1868) представляли природничі науки Галичини на з'їзді дослідників у Відні: Петруський – зоологію, Завадський – ботаніку.

Віддаючи належне Володимирові Дідушицькому як вченому і подвижнику, ми не мали б права не згадати про його попередників у Галичині – Олександра Завадського та Станіслава Петруського, що й робимо.

Наукове просвітництво позитивізму, що бере свій початок у французькому Просвітництві, поряд із національною мобілізаційною мітологією великих поетів-романтиків також слугувало важливим інструментом формування та уцивілізовування новітніх політичних націй.

У цьому контексті великими попередниками Володимира Дідушицького були граф Юзеф Максиміліан Оссолінський (Józef Kajetan Piotr Maksymilian Ossolinski, 1748–1826), який заснував у Львові першу велику публічну бібліотеку, та князь Генрик Людвік Любомірський (Henryk Ludwik Lubomirski, 1777–1850), який разом з Оссолінським започаткував першу публічну галерею мистецтв у місті. Вони розуміли, що після поразок у наполеонівській епопеї жодних шансів на відновлення шляхетської старозавітної Речі Посполитої немає. Натомість потрібно розбудовувати нове життя, жити реаліями, а не мріями. Для цього було важливо донести справжні знання та культуру до широких народних мас, які почали відігравати помітну роль на політичній арені.

За ними цим самим шляхом пішов і граф Володимир Ксаверій Тадей Дідушицький. Переступив у чомусь через себе – і пішов...

Саме він заклав основи теперішнього Державного природознавчого музею Національної академії наук України у Львові, а також значну частину колекції Музею етнографії та художнього промислу Інституту народознавства Національної академії наук України у Львові.

Крім того, й у Львівській національній галереї мистецтв імені Б.Г.Возницького є чимала збірка мистецьких об'єктів, що відображають світ Володимира Дідушицького та його родини. Тому річницю з дня народження цього великого подвижника ЛНГМ хоче відзначити виставкою, яка показує епоху Дідушицького та його сучасників.

Я спробував вписати його епоху не лише у вузькі рамки тогочасних галицьких реалій, а й у світовий контекст, адже він, безсумнівно був людиною широких обріїв, людиною світу.

Тож ми разом з Володимиром Дідушицьким пройшли шлях від романтизму за старою Річчю Посполитою, яка у XIX столітті вже втратила будь-яку історичну перспективу, до подорожі на Місяць, яку людство втілює саме сьогодні – «De la Terre a la Lune».

Такою була й траєкторія життя цієї дивовижної людини, що зуміла впоратися як із топомосом – місцем, де народилася, так і з хроносом – часом, у якому вона народилася. І все це для того, щоб залишити нам свою, а тепер вже й нашу неоціненну спадщину у пізнанні та о-своєнні реального світу...

1. Роман Лозинський. *Урбанізація Галичини у часі і просторі. Незалежний культурологічний часопис «І», №36, Галичина – країна міст. Травень 2005.*

2. Іван Великий. *Галицькі натуралісти. Незалежний культурологічний часопис «І», №36* Галичина – країна людей. Грудень 2004.*

Taras Voznyak

Epoka Włodzimierza Dzieduszyckiego

22 czerwca 1825 roku we wsi Jaryszów na Podolu urodził się jeden z najwybitniejszych działaczy na polu oświaty tego regionu — Włodzimierz Dzieduszycki. W dalszym okresie jego działalność była w dużej mierze związana z ówczesną austriacką Galicją i Lwowem.

Jeśli chcemy zrozumieć główne nurty myśli i działań Włodzimierza Ksawerego Tadeusza Dzieduszyckiego (ukr. Володимир Ксаверій Тадей Дідушицький), warto zacząć od tego, że całe jego życie — zarówno literalnie, jak i ideologicznie — mieści się w XIX wieku, ponieważ żył w latach 1825–1899.

Włodzimierzowi Dzieduszyckiemu nie było łatwo już od samego początku. Jego magnackie majątki, podobnie jak cały region, zostały podzielone przez granicę rosyjsko-austriacką. Równie rozdarta była jego tożsamość: ród Dzieduszyckich miał ruskie korzenie, jednak kultura polska oraz Polska — istniejąca wówczas jeszcze jako dawna Rzeczpospolita — były mu bliskie. Niekiedy był rozdzielany także przez religijne preferencje, które w tamtym czasie miały raczej wymiar polityczny niż teologiczny. Jednocześnie Dzieduszycki wiele rozmyślał nad tym, kim jest — takie bowiem były czasy: przemiany społeczne radykalnie zmieniały oblicze regionu, zmuszając ludzi do opowiedzenia się po jednej ze stron.

Przyszł na świat po zakończeniu najbardziej burzliwej romantycznej epoki Europy — wojen napoleońskich. Epoka ta niosła ze sobą nie tylko ślad romantyzmu związanego z naszym wschodnioeuropejskim światem. Była to desperacka, choć przesiąknięta romantyzmem, próba odnowienia Rzeczypospolitej — swoistego „raju na ziemi” w wyobraźni warstwy szlacheckiej kraju.

Nadeszły jednak inne czasy — już nie te, które pamiętano ze starej Rzeczypospolitej, gdy panowała szlachecka szabla i szlachecki honor. Zapanowała epoka praw ekonomiki, prawa skodyfikowanego oraz — wówczas jeszcze dość naiwnej, lecz pełnej entuzjazmu — nauki. Co prawda, do najdalszego wschodniego zakątka dość archaicznego Cesarstwa Austriackiego wiodące europejskie tendencje docierały z dużym opóźnieniem. W galicyjskich zakątkach wydawało się, że życie niemal się nie zmieniło. Jednak rzeczywistość była inna.

Pomimo konserwatyzmu galicyjskich dziedziców, wśród których Dzieduszyccy stanowili wyrazisty przykład, pod wpływem imperialnego centrum cywilizacyjnego — które niekoniecznie mieściło się w Wiedniu, lecz raczej w Pradze — rozpoczęły się nieuniknione przemiany w rozwoju cywilizacji.

Przed wszystkim zmiany te dotknęły społeczności miejskich, szczególnie Lwowa. O ile w czasach dawnej Rzeczypospolitej „od drugiej połowy XVII wieku większość miast galicyjskich podupadała, co było spowodowane długotrwałymi wojnami na terytorium Polski oraz zmianą kierunków głównych szlaków handlowych” [1], to „wraz z przejściem Galicji pod panowanie Austrii nie tylko uporządkowano sieć osad miejskich, ale również ożywił się rozwój gospodarczy miast” [1].

Co nieuchronnie doprowadziło do tego, że miasta nie tylko rosły, lecz także pod wpływem ogólnoeuropejskich trendów cywilizacyjnych wyraźnie stawały się bardziej ucywilizowane. W miastach pojawiły się kanalizacja, sieć wodociągowa, a na ulicach zaczęto układać bruk. Rozwijał się przemysł, zamierało archaiczne rzemiosło, a miasta zyskiwały podstawy legislacyjne. (Legislacja tworzy prawo. Jurysdykcja je interpretuje i stosuje. Egzekucja je wykonuje.)

Wysłana na peryferie — w ich rozumieniu — cywilizowanego świata administracja austriacka z entuzjazmem zabrała się za urządzanie nowo pozyskanej dla Austrii prowincji galicyjskiej — bardziej z myślą o własnych rodzinach niż o miejscowej ludności.

W owym czasie w Galicji wciąż współistniały dwa światy — świat dawnej magnaterii oraz świat nowoczesnych miast i administracji.

Wszystko to działo się na tle przebudzenia narodów regionu do życia politycznego. Kształtowały się nowe wspólnoty polityczne — narody polityczne, czyli zrzeszenia świadomych obywateli, którzy klarownie rozumieli swoje cele.

W dawnej Rzeczypospolitej szerokie warstwy społeczne nie uczestniczyły w życiu politycznym — narodem politycznym szlacheckiej Rzeczypospolitej (od *Res publica* – „rzecz wspólna”) była głównie szlachta pod przewodnictwem potężnej magnaterii.

W połowie XIX wieku rozpoczął się proces samouświadamienia zarówno ukraińskiej, jak i polskiej wspólnoty politycznej, a także emancypacji społeczności żydowskiej.

Procesy te osiągnęły swoje apogeum podczas Wiosny Ludów w 1848 roku, która wywołała prawdziwe trzęsienie ziemi w Galicji i we Lwowie.

Spółeczność ukraińska/rusińska wówczas jasno wyartykułowała swoje postulaty polityczne, tworząc Główną Radę Ruską jako narzędzie polityczne ukraińskiego ruchu narodowego.

Polskie środowiska regionu również wysunęły swoje żądania wobec austriackiego centrum władzy, domagając się między innymi autonomii dla Galicji.

Spółeczności żydowskie domagały się wprowadzenia równości obywatelskiej. Najodważniejsze i najbardziej radykalne postulaty wysuwał żydowski ruch oświeceniowy Haskala – הלכשה, co w tłumaczeniu oznacza „oświecenie” (pochodzące od słowa לִשְׁחַל sechel – „zdrowy rozsądek”).

W tym czasie hrabia Włodzimierz Ksawery Tadeusz Dzieduszycki był już dojrzałą osobą oraz działaczem społecznym i politycznym.

Zdawał sobie sprawę z radykalności i nieuchronności przemian, które kształtowały nowy obraz kraju. Najwyraźniej rozumiał, że dawne romantyczne podejścia raczej nie będą już skuteczne — na pole życia społecznego i politycznego wkraczali nowi gracze. Były to nie tylko szerokie warstwy chłopstwa ukraińskiego czy polskiego oraz żydowskiego rzemiosłnictwa, lecz przede wszystkim pragmatyczna i bardzo aktywna warstwa przedsiębiorcza, której ideologią nie był romantyzm, lecz pozytywizm.

Taras Szewczenko (1814–1861) i Adam Mickiewicz (1798–1855) stworzyli narodowe mity romantyczne, które odegrały ważną rolę w kształtowaniu nowoczesnych narodów politycznych. Jednakże to nie oni budowali koleje, kanalizację, wodociągi czy drogi — robili to inni ludzie: pragmatycy, ale zarazem pozytywści — ci, którzy potrafili patrzeć w przyszłość nie tylko trzeźwo, ale i z nadzieją.

Stawiali sobie za cel nie tylko poprawę własnego dobrobytu, lecz także jasno określony cel cywilizacyjny — stworzenie lepszego świata, który nie tylko był możliwy, ale wręcz konieczny.

Spośród wielu innych intelektualnych osiągnięć europejskiej myśli XIX wieku to właśnie pozytywizm stał się sposobem pojmowania i porządkowania świata, który doprowadził do tego cywilizacyjnego przełomu, jaki obserwujemy w XIX stuleciu. Być może z dzisiejszego punktu widzenia wydaje się on nieco naiwny czy zbyt surowy. Jednak to właśnie on przygotował świat do tego, co dziś nazywamy współczesnością.

A co z Włodzimierzem Ksawerym Tadeuszem Dzieduszyckim? Jemu naprawdę nie było lekko. Pochodził z niezwykle bogatego rodu magnackiego, na który spadał ciężar nie tylko olbrzymich majątków, lecz także archaicznej mitologii — całej tej „sarmackości” (mitu o pochodzeniu szlachty nie od polskiego czy ruskiego ludu, lecz od mitycznych Sarmatów), nostalgicznych wspomnień o dawnej, również już mitycznej Rzeczypospolitej, gdzie wszystko rzekomo było doskonałe.

Również Cesarstwo Austriackie cierpiało na te same mity — choć jego czas nieubłagane dobiegał końca. Wydawało się, że wieczny cesarz Franciszek Józef jedną nogą stał jeszcze w XVIII, a drugą już w XX wieku... Nie uznawał, wybaczenie, sedesu, ale korzystał z elektryczności...

To było schizoidalne rozdwojenie ludzi stojących na granicy wielkich cywilizacyjnych przełomów. Nie powinniśmy patrzeć na tych ludzi z potępiającą wyższością — nas również czeka, a wręcz już pochłania radykalne cywilizacyjne pęknięcie epoki rewolucji cyfrowej i sztucznej inteligencji...

Włodzimierz Ksawery Tadeusz Dzieduszycki był bez wątpienia człowiekiem wykształconym i inteligentnym. Pomimo całego swojego obciążenia nie mógł ignorować wyzwań swoich czasów.

Moim zdaniem, mimo lojalności wobec ogólnoaustriackiej ortodoksji — z jej monarchią, rzymskim katolicyzmem i grekokatolicyzmem wraz z ich hierarchiami i obrzędowością — opierał się jednak, choć niekoniecznie otwarcie to deklarując, na głównym filozoficzno-intelektualnym nurcie tamtego okresu: pozytywizmie, zakorzenionym w rygorystycznej nauce.

Brzmi to rzeczywiście dziwnie — jak w ogóle możliwy jest dziedzic-pozytywista? To przecież czysty oksymoron... Jak można pogodzić jawną i deklarowaną przynależność do stanu szlacheckiego, a nawet magnaterii, wagę, jaką przywiązywał do swojej tożsamości religijnej (włącznie z próbami przejścia z katolicyzmu rzymskiego na grekokatolicki), oraz potrzebę identyfikowania się ze wspólnotą narodową — czy to polską,

czy ruską — z pozastanowym, dalekim od religijności, opartym na nauce pozytywizmem?

Czy Dzieduszycki był w pełni konsekwentny w swojej próbie kierowania się nie mitami czy emocjami, lecz surowym rozumem naukowym — czy przynajmniej zdrowym rozsądkiem? Być może nie do końca. Miał swoje własne iluzje — na przykład niezupełnie uświadamiał sobie, że naród ukraiński rzeczywiście przebudził się do życia politycznego i ruszy już tylko własną drogą, więc żadne polityczne erzace czy megalanie nie mają już racji bytu — chodzi o iluzje „Ruskiego Soboru”, który tego nie pojmował, a którego członkiem został Dzieduszycki, ratując złudzenia dawnej Rzeczypospolitej. Ale nie oceniamy go zbyt surowo — był przecież człowiekiem swojej epoki.

Jednocześnie objawił się nie tylko jako mecenas czy kolekcjoner, jakich wielu było wśród szanownych dziedziców, lecz także jako aktywny przyrodnik, zoolog, archeolog i etnograf, kierujący się pozytywistycznym podejściem do nauki.

Zaczął badać świat, w którym się znalazł, z punktu widzenia topologii i chronologii — miejsca i czasu, do których zaprowadził go los. Czynił to jednak nie tylko w imię poznania, lecz również z zamiarem zmieniania świata na lepsze — taka była tendencja tamtej epoki. Prawdopodobnie właśnie dlatego założył Muzeum Przyrodnicze we Lwowie. Instytucja ta miała służyć nie tylko jako miejsce przechowywania przyrodniczych skarbów, lecz także jako ośrodek badania świata, zwłaszcza natury, oraz platforma do upowszechniania wiedzy o budowie świata wśród szerokich kręgów społeczeństwa. Była to już funkcja społeczna — nie tylko edukacyjna, ale taka, która miała realnie zmieniać rzeczywistość.

I właśnie tutaj warto precyzyjnie określić ten nurt intelektualny, na którym — świadomie bądź nie — opierał się Dzieduszycki w swoich dążeniach do ulepszenia świata: pozytywizm.

Jako doktryna filozoficzna i kierunek w metodologii nauki, pozytywizm uznaje za jedyne źródło prawdziwej wiedzy empiryczne badanie naukowe. Wszystkie inne spekulatywne rozważania filozoficzne odrzuca jako nienaukowe. Pozytywizm zakłada, że ludzkie myślenie przechodzi przez trzy etapy rozwoju: teologiczno-religijny, metafizyczno-filozoficzny oraz pozytywistyczno-naukowy.

Twórcą pozytywizmu był francuski myśliciel Auguste Comte (Isidore Marie Auguste François Xavier Comte, 1798–1857), który w latach 30. XIX wieku — niby przygotowując ideologiczną bazę dla jeszcze młodego wówczas Włodzimierza Dzieduszyckiego — opracował jego podstawy. W swoim głównym dziele *Cours de philosophie positive* (1842) Comte proponował koncepcję, zgodnie z którą prawdziwa wiedza o świecie wynika z nauk szczegółowych, które powinny zostać oczyszczone z humanistycznych naleciałości, ponieważ — jego zdaniem — tylko zaciemniają obraz rzeczywistości i odciągają człowieka od poznania prawdziwej istoty świata.

Myśliciele tamtej epoki podjęli desperacką próbę pozbawienia tradycyjnej filozofii wszelkich filozoficznych czy religijnych interpretacji. Uważali, że należy ją zastąpić naukami specjalistycznymi, a badanie ludzkiego społeczeństwa powinno stać się ściśle naukowe.

Czy Włodzimierz Dzieduszycki był świadomy tego, że wszystkie swoje główne działania wpisuje w ten pozytywistyczny kanon? Najprawdopodobniej nie. Jednak takie były dominujące intelektualne nurty tamtego czasu — nie mógł ich pominąć, przynajmniej tworząc swoją gigantyczną bibliotekę naukową.

Tego rodzaju sposób myślenia wyraźnie przejawiał się w twórczości Johna Stuarta Milla (1806–1873), Herberta Spencera (1820–1903) oraz Josepha Ernesta Renana (1823–1892). Wszyscy oni byli współczesnymi Dzieduszyckiego...

Czy mógł Dzieduszycki czytać wówczas niezwykle popularne powieści swojego rówieśnika, Juliusza Gabriela Verne’a (1828–1905), albo przynajmniej o nich słyszeć? Wszystkie te powieści science fiction — *Z Ziemi na Księżyc* (1865), *20 000 mil podmorskiej żeglugi* (1870), *Robur Zdobywca* (1886) — kto nie czytał ich nocą ukradkiem, pod kołdrą, z latarką... Wyobraźcie sobie, jakie burzliwe były to czasy — Galicja, rok 1865, ze wszystkimi swoimi wyzwaniem, a tymczasem w Paryżu ukazuje się i natychmiast zdobywa ogromną popularność fantastyczna powieść *Z Ziemi na Księżyc*...

Dzieduszycki, jako człowiek kulturalny i wykształcony, z pewnością nie mógł ograniczać się jedynie do realiów galicyjskich z roku 1865...

Nie mógł również nie znać prac swojego intelektualnego poprzednika, Alfreda Edmunda Brehma (1829–1884) — niemieckiego zoologa, podróżnika i autora niezwykle popularnej książki *Życie zwierząt* (*Illustriertes Thierleben. Eine allgemeine Kunde des Thierreichs*, 1863–1869), którą i ja zaczytywałem się w dzieciństwie, sto lat później... Galicja — a właściwie wtedy *Königreich Galizien und Lodomerien* — nie była odizolowaną wyspą w Europie. Pomimo wszystko znajdowała się w europejskim kontekście kulturowym.

Alfred Brehm w swoim dziele *Życie zwierząt* powołuje się na innego entuzjastę, którego Włodzimierz Dzieduszycki z całą pewnością musiał znać — Stanisława Konstantego Pietruskiego (1811–1874), galicyj-

skiego przyrodnika, absolwenta Uniwersytetu Lwowskiego i bolońskiego. Już w 1833 roku, z własnych środków, stworzył on w górach skolskich pierwszy zwierzyńiec i park przyrodniczy.

W 1832 roku, gdy Włodzimierz Dzieduszycki miał zaledwie siedem lat, Stanisław Pietruski razem ze swoim nauczycielem, profesorem i doktorem Aleksandrem Zawadzkiem (1798–1868), reprezentowali nauki przyrodnicze Galicji na kongresie badaczy we Wiedniu: Pietruski — zoologię, Zawadzki — botanikę.

Oddając należne uznanie Włodzimierzowi Dzieduszyckiemu jako uczonemu i społecznemu działaczowi, nie możemy nie wspomnieć o jego poprzednikach w Galicji — Aleksandrze Zawadzki i Stanisławie Pietruskim, co też niniejszym czynimy.

Naukowe oświecenie pozytywizmu, wywodzące się z francuskiego Oświecenia, obok narodowej mitologii mobilizacyjnej wielkich poetów romantycznych, również stanowiło ważne narzędzie formowania i ucywilizowywania nowoczesnych narodów politycznych.

W tym kontekście wielkimi poprzednikami Włodzimierza Dzieduszyckiego byli hrabia Józef Maksymilian Ossoliński (Józef Kajetan Piotr Maksymilian Ossoliński, 1748–1826), który założył we Lwowie pierwszą dużą bibliotekę publiczną, oraz książę Henryk Lubomirski (Henryk Ludwik Lubomirski, 1777–1850), który wspólnie z Ossolińskim zapoczątkował pierwszą publiczną galerię sztuki w mieście. Obaj rozumieli, że po klęskach epoki napoleońskiej nie ma już żadnych szans na odnowienie starodawnej szlacheckiej Rzeczypospolitej. Należy natomiast budować nowe życie, żyć rzeczywistością, a nie marzeniami. W tym celu kluczowym stawało przekazanie prawdziwej wiedzy i kultury szerokim warstwom społecznym, które zaczęły odgrywać coraz bardziej zauważalną rolę na scenie politycznej.

Tą samą drogą podążył również hrabia Włodzimierz Ksawery Tadeusz Dzieduszycki. W pewnym sensie musiał przezwyciężyć siebie — i zrobił to...

To właśnie on położył fundamenty pod dzisiejsze Państwowe Muzeum Przyrodnicze Narodowej Akademii Nauk Ukrainy we Lwowie, a także pod znaczną część kolekcji Muzeum Etnografii i Rzemiosła Artystycznego Instytutu Etnologii Narodowej Akademii Nauk Ukrainy we Lwowie.

Ponadto w Lwowskiej Narodowej Galerii Sztuki im. B. Woźnickiego znajduje się pokaźny zbiór dzieł sztuki, które odzwierciedlają świat Włodzimierza Dzieduszyckiego i jego rodziny. Z tego powodu Galeria pragnie uczcić rocznicę urodzin tego wielkiego działacza wystawą, która zaprezentuje epokę Dzieduszyckiego oraz jego współczesnych.

Staralem się osadzić jego epokę nie tylko w wąskich ramach ówczesnych galicyjskich realiów, lecz także w kontekście światowym — gdyż bez wątpienia był on człowiekiem szerokich horyzontów, człowiekiem świata.

A więc razem z Włodzimierzem Dzieduszyckim przebyliśmy drogę — od sentymentów za starą Rzeczpospolitą, która w XIX wieku całkowicie utraciła historyczną perspektywę, aż po podróż na Księżyc, którą ludzkość realizuje właśnie dziś — *De la Terre à la Lune*.

Taka właśnie była trajektoria życia tej niezwyklej postaci, która potrafiła poradzić sobie zarówno z toposem — miejscem, w którym się urodziła, jak i z chronosem — czasem, w którym przyszło jej żyć. A wszystko po to, by zostawić nam swoją — a dziś już również naszą — bezcenną spuściznę w poznawaniu i o-swajaniu realnego świata...

1. Roman Łożyński. *Urbanizacja Galicji w czasie i przestrzeni. Niezależne pismo kulturoznawcze „I”*, nr 36, Galicja — kraj miast. Maj 2005.

2. Iwan Welykyj. *Galicyjscy przyrodnicy. Niezależne pismo kulturoznawcze „I”*, nr 36, Galicja — kraj ludzi. Grudzień 2004.

Марек Радзівон

Володимир Дідушицький

«Знаю всю складність написання такої книжечки. Розумію, що, ймовірно, нікого не задовільню, але принаймні матиму переконання, що ця книжечка нікого не введе в оману».

Володимир граф Дідушицький

У 1895 році Володимир граф Дідушицький видав «Путівник по Музею Дідушицьких у Львові». Путівник — це надто скромне слово. Ця майже трьохсотсторінкова книжка була детальним інвентарем усіх колекцій, що зібралися в музеї автора — зала за залом, шафа за шафою, вітрина за вітриною, експонат за експонатом. Кожен із них був у книзі Дідушицького не лише перелічений і пронумерований, а й максимально докладно описаний: «скляна шафа, в якій міститься величезний блок, складений із кристалів солі з Велички; важить він 16 центнерів», в іншому місці — «кулі природні з пісковика третинного періоду. Зібрав їх сам у глиняному урвищі в Следзейовіцах», або ж «скам'янілий стовбур, здається хвойного дерева; має висоту 2,04 м і в обводі 74 см. Знайдений біля Львова під Винниками під час будівництва дороги».

Звісно, найдетальніші описи стосувалися фауни, зокрема обширний розділ під назвою: «Рештки копалинних ссавців». Там, наприклад, читаємо: «нижня щелепа з Віслоки під Фриштаками лише з двома кутніми зубами, бо двох бракує; адже ця тварина мала чотири кутні зуби», «шматок передньої частини черепа з носовою перегородкою з Сяну під Радимном; дар п. Яна Клечковського і ще один його дар із тієї ж місцевості», або ж «половина правої щелепи, що має п'ять зубів, дуже міцна, наче скам'яніла, знайдена в Сяні, дар п. Августа Коростенського».

Ця незвичайна праця була додатково доповнена «Алфавітним списком птахів латинською мовою» — покажчиком, що вказував номер шафи, де міститься зразок, і номер сторінки, на якій інформація про цього птаха подана в путівнику. Сам цей латинський список займає десять сторінок щільного друку. Після нього йде ще обширніший розділ: «Систематичний перелік птахів за польськими народними та науковими назвами». Це зведення надзвичайно докладне й займає аж сорок шість сторінок! Читач довідувався з нього, що Мишоїд волохатий — це також Кобець сніговий або Сокіл волохач, а Болотник болотяний називався ще Соколом жабоїдом або Яструбом ставовим.

Далі Дідушицький розмістив не менш детальний список ссавців, де серед багатьох інших відомостей є, зокрема, й така: Дика свиня називається також Одинцем, Вицинком, Кравцем, Самурою або Вархлаком. Нарешті — список риб, де читаємо, що Червонопірка (*Rutilus rutilus*) зветься також Плітка Краснопіра, Червонатка, Здерга, Свитюха, Краснопера, Краснопірка, Красниця, Червонка, Червінка, Червонопера, Червоноперець, Зрека, Здранка, Здрінь, Краснохвостка, Плотка жовта, Жовтоока.

Перелік не лише самих тварин, а й їхніх назв у десятках мальовничих варіантів — різноманітних, регіональних, локальних, говіркових, розмовних, нині здебільшого забутих — надає праці Дідушицького зовсім нового сенсу. Вона стає не лише зібранням відомостей про світ природи, а й джерелом знань про людей, їхні звичаї, мову й лексику, якою описували навколишній світ.

Історія самих збірок і музею Дідушицьких досить добре відома й описана, тож немає потреби повторювати її тут знову. Почалося все невинно: «малий хлопчик почав складати в маленькій шафці дитячої кімнати принесених із прогулянки равликів, жуків, метеликів, упійманих капелюшком, квіти й рослини, зібрані край дороги», — писав про себе сам Дідушицький.

Дитячі забави з часом стали справжньою пристрастю, а згодом — сенсом і метою всіх наукових занять та громадських обов'язків Дідушицького. Саме громадських! Ледве досягнувши двадцяти двох років, він вирішив 1847 року перевезти вже чималі збірки

з родового маєтку до Львова, а ще за двадцять років купив двоповерховий палац на вул. Рутівського, 18 (тепер вул. Театральна), бо хотів, аби його приватне досягнення було доступне для всіх. У цьому сенсі науковий проєкт ставав справжнім громадянським актом, адже служив не лише заможному власникові.

Зрештою, Дідушицький передав колекцію державі. Як писав він про Франца-Йосифа: «завдяки Найвищій ласці й великодушності Наймилостивішого нашого нині пануючого Монарха, має Музей ім. Дідушицьких у Львові своє існування, свою неподільність і свої фонди назавжди забезпечені, наскільки це в людських силах».

Звісно, Володимир граф Дідушицький був значною мірою дитиною своєї доби. Це була епоха позитивістичної віри в науку та можливість докладного опису кожної таємниці світу. Вірили в прогрес, вважали, що розвиток науки завжди й безумовно служитиме людям, а природу можна підкорити й що саме людина покликана це зробити. Надії й амбіції зібрати й систематизувати всі доступні знання не були чимось цілком новим – їх знаходимо ще в добу Просвітництва й у французьких енциклопедистів, але саме в другій половині XIX століття вони спалахнули, мабуть, востаннє з такою силою. Саме тоді, в часи, які Дідушицький переживав усвідомлено, сталася справжня наукова революція, і він сам був водночас її дитиною й бенефіціаром.

Що ж відбувалося у світі, коли Дідушицький присвячував себе збиранню своїх великих колекцій, коли намагався відкрити таємниці природи? У 1859 році Чарльз Дарвін опублікував революційну працю «Походження видів», через десять років Менделєєв оголосив про відкриття періодичної системи хімічних елементів, 1866 року Нобель винайшов динаміт, а в 1880-х роках Луї Пастер сформулював узгоджену теорію збудників хвороб і представив ефективну вакцину проти сказу.

Ці та інші великі досягнення в галузі точних і природничих наук мали колосальний вплив на новітнє бачення світу тієї епохи. Сам Дідушицький, звісно, не був ученим, який здійснював би проривні відкриття, але він знав про них і йшов услід за ними – прагнув досягнути таємниці природи, намагався зрозуміти її, вірив у силу науки.

А що ж сьогодні в його винятковій спадщині видається особливо важливим? Насамперед те, про що вже йшлося, – його громадянський обов'язок. Дідушицький зібрав багаті колекції, присвятив на це багато років і величезний родинний статок, а врешті вирішив, що ця праця, замість задовольняти лише його власні амбіції, примхи, жагу чи приємність володіння, повинна служити всім.

«Докладу всіх зусиль, щоб каталог хребетних тварин, над яким я нині працюю, міг якнайшвидше бути переданий у публічне користування», – декларував він. Ця обіцянка була висловлена з нагоди видання «Путівника», але стосувалася насправді всієї колекції Дідушицького. У його добу, як він писав, «не було в країні місця для зразків вітчизняної природи». Тож він створив таке місце сам – на власний кошт намагався замінити державу і виконати її обов'язок.

У цьому короткому реченні прихована ще одна цікава думка – заувага про «зразки вітчизняної природи». Цей заможний чоловік не привозив із далеких континентів, як чимало багатіїв його часу, шкір диких звірів, не полював у екзотичних краях, не піддавався майже повсюдній тодішній моді на орієнталізм, а спостерігав за світом, який був йому близький, серед якого він виріс і жив. Рішення залишитися у власному регіоні, зосередитися на своєму локальному середовищі лише на перший погляд було скромним самообмеженням – насправді ж воно було оригінальним кроком щодо панівних тоді мод і свідчило про далекоглядність Дідушицького. Принаймні сьогодні я саме так це прочитую й тлумачу. Замість наслідувати зусилля британських і французьких науковців і меценатів, він створив щось оригінальне й власне, спираючись на дослідження того регіону, з яким відчував найсильніший зв'язок.

Сьогодні ж колекції Дідушицького видаються чимось значно більшим, ніж були півтора століття тому в задумі їхнього фундатора, – не просто зборами музею природничої історії. В епоху загальної доступності всього, у світі легкого доступу до інформації й зображень, спадщина Дідушицького стає в певному сенсі музеєм самого Дідушицького. Це свідчення його способу дивитися на світ, його уявлень про те, чим є знання, що таке навколишній світ і яка наша роль та наше місце в ньому.

Ця перспектива, звісно, й далі змінюється, і зовсім не обов'язково, що наші сучасні уявлення про те, як довго й для чого ми перебуваємо в цьому світі, виявляться стійкішими, ніж ті, що були майже два століття тому.

Marek Radziwon

Włodzimierz hr. Dzieduszycki

„Znam całą trudność napisania takiej książeczki. Wiem, że prawdopodobnie nikogo nie zadowolnię, ale przynajmniej sam będę miał przekonanie, że książeczka ta nikogo w błąd nie wprowadzi”.

Włodzimierz hr. Dzieduszycki

W roku 1895 Włodzimierz hr. Dzieduszycki wydał „Przewodnik po Muzeum Dzieduszyckich we Lwowie”. Przewodnik to mało powiedziane. Ta blisko trzystustronicowa książka była szczegółowym inwentarzem wszystkich zbiorów, jakie znalazły się w muzeum autora – sala po sali, szafa po szafie, gablota po gablocie, eksponat po eksponacie. Każdy z nich został w książce Dzieduszyckiego nie tylko wymieniony i ponumerowany, ale i możliwie szczegółowo opisany: „szafa szklana, w której znajduje się ogromny blok, złożony z kryształów soli z Wieliczki; waży on 16 cetnarów”, w innym miejscu „kule naturalne z piaskowca trzeciorzędnego. Zebrałem sam w urwisku gliniastym w Śledziejowicach”, albo „pień skamieniały, zdaje się drzewa szpilkowego; ma wysokości 2,04 m a obwodu 74 cm. Znalezione w okolicy Lwowa pod Winnikami przy budowie drogi”.

Oczywiście najszczegółowsze opisy dotyczyły fauny, m.in. obszerny w rozdziale zatytułowanym: „Szczątki zwierząt ssących kopalnych”. W nim na przykład „dolna szczęka z Wisłoki pod Frysztakiem z dwoma tylko trzonowymi zębami, gdyż dwu brakuje; miało bowiem to zwierzę cztery trzonowe zęby”, „kawałek czaszki przedniej z przegrodą nosową z Sanu pod Radymnem; dar p. Jana Kleczkowskiego i tegoż dar z tej samej miejscowości”, lub też „cała połowa prawa szczęki, mająca pięć zębów, bardzo mocna jakby skamieniała, znaleziona w Sanie, dar p. Augusta Korosteńskiego”.

Niezwykłe to dzieło zostało dodatkowo opatrzone „Abecadłowym spisem ptaków w języku łacińskim” – indeksem wskazującym numer szafy, w której znajduje się okaz i numer strony, na której informacja o ptaku pojawiała się w przewodniku. Sam ten łaciński spis zajmuje dziesięć stron gęstego druku. Pod nim następuje rozdział jeszcze obszerniejszy: „Systematyczne zestawienie ptaków według polskich nazw ludowych i naukowych”. Zestawienie to jest bardzo szczegółowe i zajmuje aż stron czterdzieści sześć! Czytelnik dowiadywał się z niego, że Myszołów włochaty to inaczej Kobuz śnieżny lub sokół włochoch albo że Błotnik błotny bywał nazywany Sokółem żabojadem albo też Jastrzębiem stawowym.

Dalej Dzieduszycki umieścił nie mniej szczegółowy spis ssaków, a tam wśród licznych innych wiadomości m.in. informację, że Dziką Świnia bywa nazywana Odyńcem, Wycinkiem, Krawcem, Samurą lub Warchlakiem. Wreszcie spis ryb, gdzie czytamy, że Czerwionka krasnopiórka to inaczej także Płoc krasnopióra, Czerwonatka, Zdręga, Swyciucha, Krasnopera, Krasnopiórka, Krasnycia, Czerwonka, Czerwionka, Czerwinka, Czerwonopera, Czerwonopereć, Zręka, Zdranka, Zdreń, Krasnochwostka, Płoc żółta, żółtook.

Spis nie tylko samych zwierząt ale i ich nazw w dziesiątkach malowniczych wariantów – różnorodnych, regionalnych, lokalnych, gwarowych, potocznych, dzisiaj w większości zapomnianych – nadaje pracy Dzieduszyckiego zupełnie nowy sens. Staje się ona mianowicie nie tylko zbiorem informacji o świecie przyrody, ale także o ludziach, ich obyczajach, języku i słownictwie, jakiego używano dla opisywania świata wokół.

Dzieje samych zbiorów i muzeum Dzieduszyckich są dość dobrze znane i opisane i nie ma powodu, by je tu po raz kolejny powtarzać. Zaczęło się niewinnie: „młody chłopiec zaczął składać w małej szafeczce dzieciennego pokoju przyniesione ze spaceru ślimaki, chrząszcze, łapane kapelusikiem motyle, kwiatki i rośliny przy drodze zbierane” – pisał o sobie Dzieduszycki.

Dziecięce zabawy z czasem stały się prawdziwą pasją a jeszcze później sensem i celem wszelkich działań naukowych i powinności publicznych Dzieduszyckiego. Publicznych właśnie! Jako

dwudziestodwulatek załedwie postanowił w 1847 roku okazać już zbiory przenieść z majątku rodzinnego do Lwowa, by po kolejnych dwudziestu latach kupić dwupiętrowy gmach przy ul. Teatralnej 18, ponieważ chciał, żeby jego prywatne osiągnięcie było dostępne dla wszystkich. W tym sensie przedsięwzięcie naukowe stało się, ponieważ nie służyło tylko bogatemu właścicielowi, ważnym aktem obywatelskim.

W końcu Dzieduszycki przekazał zbiory państwu. Jak pisał o Franciszku Józefie, „dzięki Najwyższej łasce i wspaniałomyślności Najmiłosiwiej nam dziś panującego Monarchy ma Muzeum im. Dzieduszyckich we Lwowie swój byt, swoją niepodzielność i swoje fundusze na zawsze zapewnione, o ile to w ludzkiej jest możliwości”.

Oczywiście Włodzimierz hr. Dzieduszycki był w dużej mierze dzieckiem swojej epoki. To epoka pozytywistycznej wiary w naukę i w możliwość szczegółowego opisania każdej tajemnicy świata. Wierzano wtedy w postęp, sądzono, że rozwój nauki będzie zawsze i bezwarunkowo służył ludziom, sądzono także, że naturę można podporządkować i że powołany do tego jest właśnie człowiek. Nadzieje i ambicje zgromadzenia i usystematyzowania całej dostępnej wiedzy nie były oczywiście czymś całkowicie nowym, znajdujemy je choćby w Oświeceniu i francuskich encyklopedystów, ale właśnie w drugiej połowie dziewiętnastego wieku wybuchły po raz bodaj ostatni z tak wielką siłą. Właśnie w tamtych czasach, świadomie przeżywanych przez Dzieduszyckiego doszło do prawdziwej rewolucji naukowej i on sam był poniekąd dzieckiem i beneficjentem tej rewolucji.

Co więc działo się, kiedy Dzieduszycki poświęcał się gromadzeniu swoich wielkich zbiorów, kiedy próbował odkrywać tajemnice przyrody? W roku 1859 Charles Darwin opublikował rewolucyjne dzieło „O powstawaniu gatunków”, dziesięć lat później roku Mendelejew ogłosił układ okresowy pierwiastków, w roku 1866 Nobel wynalazł dynamit, a w latach osiemdziesiątych dziewiętnastego wieku Louis Pasteur przedstawił spójną teorię zarazków i zaprezentował skuteczną szczepionkę na wściekliznę.

Te i inne wielkie dokonania w naukach ścisłych i przyrodniczych miały kolosalny wpływ na nowoczesne spojrzenie na świat tamtej epoki. Sam Dzieduszycki nie był oczywiście naukowcem dokonującym przełomowych odkryć, ale był ich świadom i podążał w ślad za nimi – starał się zgłębiać tajemnicę przyrody, starał się naturę rozumieć, wierzył w siłę nauki.

A co dzisiaj w jego niezwykłym dorobku wydaje się szczególnie ważne? Przede wszystkim więc, jak już zostało powiedziane, powinności publiczne. Dzieduszycki zgromadził bogate zbiory, poświęcił na to wiele lat i kolosalny majątek rodzinny i w końcu uznał, że całość zamiast zaspokajać jego własne ambicje, kaprysy, żądze i przyjemność posiadania, powinna służyć ogółowi. „Dołożę wszelkich starań, żeby katalog zwierząt kręgowych, nad którym obecnie pracuję, mógł jak najprędzej być oddanym do publicznego użytku” – deklarował. Obietnica ta została sformułowana przy okazji wydania „Przewodnika”, ale dotyczyła przecież całości zbiorów Dzieduszyckiego. W jego epoce, jak pisał, „nie było w kraju miejsca dla okazów przyrody krajowej”. Stworzył więc sam takie miejsce, czyli próbował zastępować na własny rachunek państwo i wypełniać jego powinności.

W tym krótkim zdaniu kryje się jeszcze jedna ciekawa informacja – mianowicie uwaga o „okazach przyrody krajowej”. Bogaty ten człowiek nie sprowadzał z dalekich kontynentów, jak wielu innych bogaczy jego epoki, skór dzikich zwierząt, nie polował w egzotycznych krajach, nie ulegał niemal powszechnej wówczas modzie na orient, ale obserwował świat bliski sobie, w którym sam wyrósł i żył. Decyzja o pozostaniu we własnym regionie, skupieniu się na własnym lokalnym podwórku tylko pozornie była skromnym samoograniczeniem, w rzeczywistości była wobec panujących wówczas mód oryginalna i świadczyła o dalekowzroczności Dzieduszyckiego – tak ją w każdym razie dzisiaj odczytuję i interpretuję. Zamiast powielać wysiłki badaczy i mecenasów brytyjskich i francuskich, stworzył dzieło oryginalne i własne, oparte na badaniach regionu, z którym czuł najsilniejszą więź.

Dzisiaj zbiory Dzieduszyckiego zdają się jednak czymś znacznie więcej niż były półtora wieku temu w zamyśle fundatora, a więc po prostu zbiorami muzeum historii naturalnej. W epoce powszechnego dostępu do wszystkiego, w świecie łatwego dostępu do informacji, ikonografii, dorobek Dzieduszyckiego stał się w jakiejś mierze także muzeum samego Dzieduszyckiego. Jest świadectwem jego sposobu patrzenia na świat, jego wyobrażeń o tym, czym jest wiedza, czym jest otaczający nas świat i tego, jaka jest nasza rola i nasze miejsce w tym świecie.

Ta perspektywa oczywiście wciąż się zmienia i wcale nie jest powiedziane, że nasze współczesne wyobrażenia o tym, jak długo i po co jesteśmy na tym świecie my sami, okażą się trwalsze niż te sprzed bez mała dwóch stuleci.

ALBERTA 17
From a sketch by the late J. Macdonald
L. J. Macdonald 1871

30 Purple
1873
Papir

Малюнки до
Клементина, А
Папір, олівце
Drawings by

Андрій Бокотей

Природничі студії

Володимира Дідушицького

Граф Володимир Ксаверій Тадей Дідушицький відомий у багатьох галузях: як колекціонер, меценат, політик, землевласник, промисловець, етнограф, археолог і зоолог. Однак найбільше він доклався до розвитку природничих наук в Галичині, створивши один з найкращих у Європі природничих музеїв, заснувавши один з перших європейських заповідників – «Пам'ятку Пеняцьку» та одним з перших на континенті піднявши питання охорони природи.

Володимир народився дуже хворобливим і батьки намагалися максимально ізолювати його від спілкування з ровесниками, проте не забороняли проводити багато часу на природі, чи то в околицях Львова, чи батьківського маєтку Поториці, де родина перебувала в літній час. Спочатку в цих прогулянках його супроводжувала мати, яка була завзятим колекціонером природничих експонатів, зокрема мушель тропічних молюсків, морських коралів і морських зірок. Сам він пізніше згадував: «Хлопчик почав складати у шафці в дитячому покої принесених з прогулянки равликів, жуків, метеликів, зібрані при дорозі квіти і рослини, а оскільки ріс у Львові, то зносив ці предмети з Погулянки, Софіївки, Цетнерівки, Залізної Води та інших, а світлої пам'яті батьки, палко кохаючи хлопця, край, природу і все, що рідне, впроваджували сина у відкрите перед ним довкілля і привчали спостерігати і вдивлятися в навколишній світ природи і сприяли збиранню колекцій, а мати сама допомагала і вчила препарувати зібраних равликів, визначати їх, порівнювати, в чому їй дуже допомагала зібрана нею самою колекція черепашок різних країн» (Dzieduszycki, 1880).

Для хлопчика були підібрані найкращі вчителі, які вже на професійному рівні готували і скеровували природничі захоплення свого підопічного. Серед них провідні науковці і професори Львівського університету: поет і краєзнавець Вінцент Поль, професор ботаніки Львівського університету Гіацинт Лобажевський та зоолог Ернест Шауер. Саме останній, учень визначних німецьких орнітологів Християна Людвіка Брема та Йоганна Фрідріха Наумана, досвідчений орнітолог і препарататор, мав найбільший вплив на молодого графа, навчаючи його зоології і мистецтву препарування тварин. У підлітковому віці Володимир здійснив низку поїздок до європейських міст Відня, Парижа, Варшави, Гетінгена, та ін., де знайомився з музейною справою та препараторством. Ці поїздки сприяли формуванню Володимира Дідушицького як професійного музейника, а аматорське захоплення збиранням колекцій переросло у справу всього його життя (Brzęk, 1994).

Після смерті батька у 1847 році, отримавши великий спадок, Володимир з захопленням віддається музейній справі. Зібрані ним особисто колекції птахів і тварин стають основою майбутнього музею. Основним принципом комплектування збірок є регіональність, Дідушицький збирав лише «наше рідне», тобто все, що жило, росло і знаходилося в Галичині. Більшість колекцій зібрано переважно у власних маєтках під час полювань, а також отримано у дарунок від друзів чи зовсім незнайомих людей. Спочатку колекції заповнюють окремі шафки, потім цілі кімнати в родинних палацах у Поториці, а з 1857 року, коли Дідушицький перевозить збірку до Львова, у новозбудованому ним палаці на вул. Курковій (нині Лисенка) (Karolczak, 2013).

Все актуальнішим стає питання створення окремого музею. Спочатку граф задумується над будівництвом нової будівлі, але пізніше з'являється можливість придбати дещо пошкоджений революційними подіями 1848 року палац у центрі Львова на вул. Рутовського

(нині Театральна, 18). Чимало коштів, за словами засновника музею, пішло на перебудову малих приміщень будівлі на виставкові зали, а ще більше на виготовлення найсучасніших виставкових вітрин з тонким і великим за розмірами склом. Окрім цього, вони були герметичними, щоб краще зберігалися експонати і відвідувачі не чули неприємного запаху отрутохімікатів, якими обробляли опудала (Brzęk, 1994).

Після завершення реконструкції будинку і облаштування експозиції на другому поверсі, в 1870 р. «Музей імені Дідушицьких» відкривається спочатку для окремих екскурсій, а з 1873 р. – чотири рази на тиждень. Відвідування музею було безкоштовним для всіх громадян. 10 вересня 1880 р. засновник передає Музей громаді краю (тобто, Галичини), залишаючи за собою право керівництва його діяльністю. Ця подія була присвячена візиту цісаря Франца-Йосифа до Львова, таємним радником якого був Володимир Дідушицький. Також граф забезпечив довічне фінансове утримання Музею в розмірі 12 тис. злотих ринських на рік, оформивши заповіт під назвою „Ординація Поторицька”, яка була офіційно затверджена 20 грудня 1893 р. парламентом у Відні, а музей отримав офіційну назву – „Природничий музей імені Дідушицьких” (Brzęk, 1994).

Початок Музею поклали орнітологічні колекції самого засновника, і первинно він задумувався як орнітологічний музей. Проте з часом почали надходити матеріали з найрізноманітніших галузей природознавства.

За життя Володимира Дідушицького музей мав сім розділів експозиції: зоологічний (38 тис. одиниць зберігання), ботанічний (30 тис.), палеонтологічний, геологічний, мінералогічний (разом 20 тис.), доісторичний (1 тис.) і етнографічний (7 тис.). Збірки невпинно зростають, а до їх наукового опрацювання залучаються кращі науковці Львова і Кракова, серед яких Максиміліан Новицький, Мар'ян Ломницький, Володимир Шухевич та ін. (Dzieduszycki, 1895).

Основною і найулюбленішою колекцією Володимира Дідушицького були птахи. Саме як орнітолог він відомий у наукових колах. І перший каталог, підготований у музеї, був каталогом птахів, який уклав сам засновник. Це ґрунтовна наукова праця, де не лише були перелічені експонати, а й проаналізовано їхнє поширення, описана поведінка, а іноді й наведені рекомендації з охорони окремих видів. Цей каталог і до сьогодні є однією з небагатьох регіональних робіт такого плану, з огляду якої починаються всі ґрунтовні сучасні праці орнітологів (Бокотей, Соколов, 2000).

Однією з найцінніших колекцій музею є птахи з нетиповим забарвленням і вадами розвитку. Вона налічує 157 зразків 39 видів. Тварини альбіноси чи меланісти трапляються в природі вкрай рідко, тому навіть усім працівникам музею зібрати таку колекцію було б неможливо. Лише завдяки численним дарункам людей з усього краю і закордону такій відомій постаті як Володимир Дідушицький, була сформована ця колекція (Bokotey et al., 2024).

Найбільш вразливою систематичною групою птахів, які впродовж уже кількох століть винищуються як шкідники мисливського господарства, є денні хижі. Їх здавна інтенсивно переслідували, що й поставило більшість видів цієї родини на межу зникнення. З 35 видів денних хижих птахів відомих сьогодні у фауні України – 20 занесені до Червоної книги. На жаль інерція настільки сильна, що ще й сьогодні браконьєри відстрілюють хижих птахів, особливо великих розмірів, як мисливські трофеї. Дідушицький надавав цій колекції особливої уваги, про що свідчать великі вибірки з кожного виду і власноруч укладена картотека (Bokotey et al., 2025).

З молодих років проводячи багато часу на природі Володимир шукав відповідей на загадки, якими наповнений світ живого, у книгах. Сприяла цьому велика (близько 20 тисяч томів) бібліотека укладена його батьком, широко відома під назвою «Поторицька бібліотека». Батько всіляко підтримував сина у його природничих студіях і сприяв пошуку необхідної літератури. значно доповнена й розширена Володимиром, ця бібліотека була перевезена з Поториці до Львова і розміщена в Музеї. Володимир істотно збагатив її особливо природничою тематикою з цілого світу. На початку XX століття бібліотека налічувала 47 тисяч томів природничої літератури, а сьогодні – майже 75 тис., починаючи з книг XVI ст. (Панських, 2003; Bokotey et al., 2022).

Наукова природнича робота В. Дідушицького оцінена дуже високо. Він був обраний членом-кореспондентом Краківської академії наук, почесним членом Познанського товариства друзів науки, Товариства природодослідників ім. Коперника, Татранського товариства та багатьох інших. Львівський університет присвоїв йому звання Почесного доктора філософії. Багато закордонних товариств

пишалося графом Дідушицьким, як почесним членом: орнітологічні товариства в Альтенбурзі, Відні та Берліні, Природниче товариство у Дрездені й інші. На честь Володимира Дідушицького названо понад десяток видів рослин і тварин, як сучасних, так і викопних (Brzęk, 1994).

Володіючи чималими статками, граф Дідушицький значну їх частину призначав на меценатство. За його ініціативи і фінансової підтримки у Львові заснована Вища лісова школа (тепер Національний лісотехнічний університет України) та Вища аграрна школа в Дублянах (донедавна Львівський національний університет природокористування). Призначав зі своїх коштів стипендії та допомоги талановитій молоді, з якої пізніше сформувалися відомі вчені. Одним із таких стипендіатів був і майбутній директор Музею ім. Дідушицьких ентомолог і геолог професор Мар'ян Ломницький (Karolczak, 2013).

Одним з перших у Європі Дідушицький створив на своїх землях поблизу с. Пеняки (нині Золочівський р-н Львівської обл.) заповідник у буковому 200-літньому пралісі, площею 22,4 га (40 моргів). Цей акт був закріплений рішенням парламенту у Відні у 1886 р., а резерват отримав назву «Пам'ятка Пеняцька». У Пам'ятці дотримували справжнього заповідного режиму, селянам було заборонено навіть збирати там хмиз. Все це робилося задля забезпечення спокою пари рідкісного вже тоді орлана білохвоста, яка там гніздилася. На жаль, в часі двох світових воєн ліси Пам'ятки були вирубані. Однак у 1997 році Пам'ятку відновлено, спочатку як заказник, а тепер вона є складовою Національного природного парку «Північне Поділля» (Чорнобай, 2000; Проць та ін., 2004).

Крім заповідної справи і пропагування охорони природи В. Дідушицький займався й законодавчими аспектами природокористування. У 1868 р., разом з іншими вченими, він підготував кілька законопроектів про заборону вилову, винищення та продажу альпійських видів тварин, характерних для Татр. За його участю в 1875 р. Галицьким сеймом прийнятий мисливський закон, який вперше у Європі забороняв весняне полювання на кулика слукву. У 1884 р. на Першому міжнародному орнітологічному конгресі у Відні В. Дідушицький одним із перших у світі зробив доповідь про охорону птахів (Brzęk, 1994).

Відомим є його виступ з доповіддю на V З'їзді лікарів і природничиків у Львові в 1888 році про міграції птахів, який супроводжувався демонстрацією музейних експонатів.

Попри численні приватні і громадські обов'язки, В. Дідушицький більшість часу проводив за впорядкуванням та описуванням музейних зборів і робив це з великою приємністю. Навіть в останні місяці життя, незважаючи на важку хворобу, він не переставав цікавитися найкращим (за його словами) своїм здобутком. Нарівні з організацією надходжень і збереженням експонатів засновник музею не менше піклувався й про їх наукове опрацювання. Сам з задоволенням, працюючи з орнітологічними колекціями (Brzęk, 1994).

Після смерті Володимира Дідушицького у 1899 році, Музеєм опікувалися його зять Тадеуш Дідушицький та внуки Павло і Володимир молодший. В часі воєн і в міжвоєнні часи Музей, завдяки самовідданій праці колективу, зберіг колекції й істотно їх примножив. Сьогодні найбільше досягнення графа Дідушицького, його Музей, є установою НАН України, а колекції, з часу смерті засновника, зросли вп'ятеро і сьогодні налічують близько 500 тисяч одиниць зберігання, та є частиною Музейного фонду України і мають статус національного надбання.

Природнича спадщина Володимира Дідушицького має вагоме значення для сучасного розвитку біології, ідеї висловлені ним у другій половині XIX століття отримали втілення як у теоретичних, так і в практичних аспектах природознавства у сьогоденні. Володимир Дідушицький посідає почесне місце в когорті видатних натуралістів Польщі та України, слугуючи яскравим прикладом постаті, яка своїми життєвими принципами і діяльністю об'єднує обидва наші народи.

Література

1. Бокотей А.А., Соколов Н.Ю. Каталог орнітологічної колекції Державного природознавчого музею. – Львів, 2000. – 164 с.
2. Панських І.І. Наукова бібліотека Державного природознавчого музею НАН України // Наукові записки Державного природознавчого музею. Львів 2003, вип. 18, с. 29-38.
3. Проць Б.Г., Чорнобай Ю.М., Вовк О.Б., Бокотей А.А. Перший український резерват природи „Пам'ятка Пеняцька” на шляху до відродження // Наукові записки ДПМ. – 2004. – Т. 20. – С. 167-176.

4. Чорнобай Ю.М. Зодчий власної Ойкумени // Наукові записки Державного природознавчого музею. Львів 2000, т. 15, с. 5-12.
5. Bokotey A., Dzyubenko N., Susułowśka I. Przyrodnicza część Biblioteki Poturzyckiej w księgozbiorze Państwowego Muzeum Przyrodniczego Narodowej Akademii Nauk Ukrainy we Lwowie: jej przeszłość i teraźniejszość // Wokół przyrodniczych pasji Dzieduszyckich. Zarzecze 2022, s. 130-149.
6. Bokotey A., Dzyubenko N., Zatushevsky A. Catalogue of stuffed birds with atypical colouration and developmental anomalies deposited in the State Museum of Natural History NASU, Lviv, Ukraine // Catalogue of the digitized collections, deposited in the State Museum of Natural History, National Academy of Sciences of Ukraine. Issue 3. Entomological & ornithological collections. Lviv 2024, p. 86-165. DOI: <https://doi.org/10.36885/cdcsmnh.2024.34>
7. Bokotey A., Dzyubenko N., Zatushevskyi A. Catalogue birds of prey specimens deposited in the State Museum of Natural History NASU, Lviv, Ukraine. Chapter 1. (Circaetus, Hieraaetus, Aquila, Haliaeetus, Neophron, Aegypius, Gyps) // Catalogue of the digitized collections, deposited in the State Museum of Natural History, National Academy of Sciences of Ukraine. Issue 5. Acarological, entomological & ornithological collections. – Lviv, 2025. – P. 47-108. DOI: <https://doi.org/10.36885/cdcsmnh.2025.55>
8. Brzęk G. Muzeum im. Dzieduszyckich we Lwowie i jego Twórca. Lublin 1994. 200 s.
9. Dzieduszycki W. Przewodnik po Muzeum im. Dzieduszyckich we Lwowie. Lwów 1895. 272 s.
10. Dzieduszycki W. Muzeum imienia Dzieduszyckich we Lwowie. Ptaki. Lwów 1880. 206 s.
11. Karolczak K. Rodzina Dzieduszyckich herbu Sas w XIX i XX wieku. Warszawa 2013. 391 s.

ALBERGO S. CHIARA
 ROMA
 VIA S. CHIARA No 18
 15. 9. 2.

18.

celujący! mogą przemieścić tego samego mebla
piórnym tapie naszym i Wasy Ede.
nie przypominając się Waszemu "minionem"
lewej sprawy i jego "góra".
go obywateli - przez tam obywateli
wasi mieszkać przy bardzo wielkiej ma-
rozstawianiu i przyrodzie byto iwiscone
celem tu jest, przyrodzie byto iwiscone
Stare u państwa Filipowicz
przyrodzie i państwa Filipowicz
było ilac - a pp. Zalescy z p. Stanisławem
indziej autorskie z p. Stanisławem
lekcin "dane" autorskie z p. Stanisławem
cja danych autorskie z p. Stanisławem
autorskie z p. Stanisławem

Aug 3
Forister & S

secret
robber

Iego Excellencya Iasim
Wielmożny Strabia
Włodzimierz Dziadosza

W. Parzuchowski

my
studio
store
Dance
Tennis
Dance

Lowie

Looie -
 znaniny
 sie a.
 pane
 przkine
 exm.
 nosia
 mi.

Andrij Bokotej

Studia przyrodnicze

Włodzimierza Dzieduszyckiego

Hrabia Włodzimierz Ksawery Tadeusz Dzieduszycki znany jest w wielu dziedzinach: jako kolekcjoner, mecenas, polityk, właściciel ziemski, przemysłowiec, etnograf, archeolog i zoolog. Jednak największy wkład wniósł w rozwój nauk przyrodniczych w Galicji — stworzył jedno z najlepszych w Europie muzeów przyrodniczych, założył jeden z pierwszych europejskich rezerwatów przyrody — „Pamiętkę Peniacką” oraz jako jeden z pierwszych na kontynencie poruszył kwestię ochrony przyrody.

Włodzimierz urodził się bardzo chorowity, dlatego rodzice starali się maksymalnie izolować go od kontaktów z rówieśnikami, jednak nie zabraniali mu spędzać dużo czasu na łonie natury — zarówno w okolicach Lwowa, jak i w rodzinnym majątku w Poturzycach, gdzie spędzali lato. Początkowo podczas tych spacerów towarzyszyła mu matka, zapalona kolekcjonerka okazów przyrodniczych, zwłaszcza muszli tropikalnych mięczaków, koralowców i rozgwiazd. Sam później wspominał: „Chłopiec zaczął układać w szafce w dziecięcym pokoju przyniesione ze spacerów ślimaki, chrząszcze, motyle, zebrane przy drodze kwiaty i rośliny, a ponieważ wychowywał się we Lwowie, znosił te przedmioty z Pohulanki, Zofiówki, Cetnerówki, Żelaznej Wody i innych miejsc. Świętej pamięci rodzice, kochając gorąco chłopca, kraj, przyrodę i wszystko, co rodzime, wprowadzali syna w otaczający go świat i uczyli obserwować oraz dostrzegać przyrodę, wspierając go w tworzeniu kolekcji. Matka sama pomagała i uczyła preparować zebrane ślimaki, oznaczać je, porównywać, w czym bardzo pomocna była jej własna kolekcja żółwi z różnych krajów” (Dzieduszycki, 1880).

Dla chłopca dobrano najlepszych nauczycieli, którzy na zawodowym poziomie rozwijali i ukierunkowywali jego przyrodnicze zainteresowania. Wśród nich byli czołowi uczeni i profesorowie Uniwersytetu Lwowskiego: poeta i krajoznawca Wincenty Pol, profesor botaniki Hiacynt Łoborzewski oraz zoolog Ernest Schauer. Największy wpływ na młodego hrabiego wywarł właśnie ten ostatni — uczeń wybitnych niemieckich ornitologów Christiana Ludwiga Brehma i Johanna Friedricha Naumanna, doświadczony ornitolog i preparator, który uczył Włodzimierza zoologii i sztuki preparowania zwierząt.

W wieku młodzieńczym Dzieduszycki odbył szereg podróży do europejskich miast — Wiednia, Paryża, Warszawy, Getyngi i innych — gdzie zapoznawał się z muzealnictwem i technikami preparatorskimi. Podróże te odegrały ważną rolę w kształtowaniu się Włodzimierza Dzieduszyckiego jako profesjonalnego muzealnika, a jego amatorska pasja do zbierania kolekcji stała się sprawą całego życia (Brzęk, 1994).

Po śmierci ojca w 1847 roku Włodzimierz odziedziczył znaczny majątek i z zapałem poświęcił się pracy muzealnej. Zebrane przez niego osobiście kolekcje ptaków i zwierząt stały się fundamentem przyszłego muzeum. Główną zasadą kompletowania zbiorów była ich regionalność — Dzieduszycki gromadził wyłącznie to, co „nasze, rodzime”, czyli wszystko, co żyło, rosło i występowało na terenie Galicji. Większość okazów została zebrana głównie na terenach jego własnych majątków podczas polowań, a także otrzymana w darze od przyjaciół czy nawet zupełnie nieznanymi osobami. Początkowo kolekcje wypełniały osobne szafki, następnie całe pokoje w rodzinnych pałacach w Poturzycach, a od 1857 roku — gdy Dzieduszycki przenosi zbiory do Lwowa — w nowo wybudowanym przez niego pałacu przy ul. Kurkowej (obecnie ul. Łysenki) (Karolczak, 2013).

Coraz bardziej aktualna stawała się kwestia stworzenia odrębnego muzeum. Początkowo hrabia rozważał budowę nowego gmachu, lecz później pojawiła się możliwość kupienia częściowo uszkodzonego w wyniku wydarzeń rewolucyjnych 1848 roku pałacu w centrum Lwowa przy ul. Rutowskiego (obecnie ul. Teatralna 18). Według słów założyciela muzeum, znaczne środki zostały przeznaczone na przebudowę małych pomieszczeń budynku na sale wystawowe, a jeszcze

większe – na wykonanie najnowocześniejszych wówczas gablot ekspozycyjnych z cienkiego, lecz dużego szkła. Dodatkowo były one hermetyczne, aby lepiej zabezpieczać eksponaty i chronić zwiedzających przed nieprzyjemnym zapachem środków chemicznych, którymi konserwowano preparaty zwierząt (Brzęk, 1994).

Po zakończeniu przebudowy gmachu i urzędzeniu ekspozycji na drugim piętrze, w 1870 roku „Muzeum imienia Dzieduszyckich” zostaje otwarte początkowo dla wybranych grup zwiedzających, a od 1873 roku – cztery razy w tygodniu. Zwiedzanie muzeum było bezpłatne dla wszystkich obywateli. 10 września 1880 roku założyciel przekazuje Muzeum społeczności kraju (czyli Galicji), zastrzegając sobie prawo kierowania jego działalnością. Wydarzenie to było związane z wizytą cesarza Franciszka Józefa we Lwowie, którego tajnym radcą był Włodzimierz Dzieduszycki.

Hrabia zadbał również o dożywotnie finansowanie Muzeum, przeznaczając na ten cel 12 tysięcy złotych reńskich rocznie, co zostało zapisane w testamencie pod nazwą „Ordynacja Poturzycka”. Dokument ten został oficjalnie zatwierdzony 20 grudnia 1893 roku przez parlament we Wiedniu, a muzeum otrzymało oficjalną nazwę – „Muzeum Przyrodnicze imienia Dzieduszyckich” (Brzęk, 1994).

Początki Muzeum stanowiły kolekcje ornitologiczne samego założyciela, i pierwotnie miało ono charakter muzeum ornitologicznego. Z czasem jednak zaczęły napływać materiały z różnych dziedzin nauk przyrodniczych.

Za życia Włodzimierza Dzieduszyckiego muzeum posiadało siedem działów ekspozycyjnych: zoologiczny (38 tys. jednostek inwentarzowych), botaniczny (30 tys.), paleontologiczny, geologiczny i mineralogiczny (łącznie 20 tys.), prehistoryczny (1 tys.) oraz etnograficzny (7 tys.). Zbiory nieustannie rosły, a do ich naukowego opracowania angażowano czołowych uczonych ze Lwowa i Krakowa, wśród których byli m.in. Maksymilian Nowicki, Marian Łomnicki, Wołodymyr Szuchewycz i inni (Dzieduszycki, 1895).

Główną i najbardziej ulubioną kolekcją Włodzimierza Dzieduszyckiego były ptaki (rys. 4). Właśnie jako ornitolog był on znany w środowiskach naukowych. Pierwszy katalog opracowany w muzeum był katalogiem ptaków, który sporządził sam założyciel. Było to solidne opracowanie naukowe, w którym nie tylko wymieniono eksponaty, ale także przeanalizowano ich występowanie, opisano zachowania, a czasem podano zalecenia dotyczące ochrony poszczególnych gatunków. Katalog ten do dziś pozostaje jednym z nielicznych regionalnych opracowań tego typu, od którego zaczynają się wszystkie gruntowne współczesne prace ornitologiczne (Bokotey, Sokołow, 2000).

Jedną z najcenniejszych kolekcji muzeum stanowią ptaki o nietypowym ubarwieniu i wadach rozwojowych. Obejmuje ona 157 okazów należących do 39 gatunków. Zwierzęta albinosy lub melaniści występują w przyrodzie niezwykle rzadko, dlatego nawet dla wszystkich pracowników muzeum zebranie takiej kolekcji byłoby niemożliwe. Tylko dzięki licznym darom ludzi z całego kraju i z zagranicy, przekazywanym dla takiej powszechnie znanej postaci jak Włodzimierz Dzieduszycki, udało się zgromadzić tę unikalną kolekcję (Bokotey et al., 2024).

Najbardziej narażoną systematyczną grupą ptaków, które od kilku stuleci są tępione jako rzekomi szkodnicy, są dzienne ptaki drapieżne. Od dawna były one intensywnie prześladowane, co doprowadziło większość gatunków z tej rodziny na skraj wyginięcia. Spośród 35 gatunków dziennych drapieżników znanych obecnie w faunie Ukrainy – 20 zostało wpisanych do Czerwonej księgi. Niestety, ta inercja myślenia jest tak silna, że do dziś kłusownicy strzelają do ptaków drapieżnych, zwłaszcza dużych, traktując je jako trofea myśliwskie.

Dzieduszycki przywiązywał do tej kolekcji szczególną wagę, o czym świadczą obszerne serie okazów każdego gatunku oraz własnoręcznie prowadzona kartoteka (Bokotey et al., 2025).

Od młodych lat spędzając dużo czasu na łonie przyrody, Włodzimierz poszukiwał odpowiedzi na zagadki, jakimi wypełniony jest świat istot żywych, w książkach. Sprzyjała temu obszerna – licząca około 20 tysięcy tomów – biblioteka zgromadzona przez jego ojca, szeroko znana jako „Biblioteka Poturzycka”. Ojciec aktywnie wspierał syna w jego przyrodniczych studiach i pomagał w poszukiwaniu potrzebnej literatury.

Znacząco uzupełniona i rozbudowana przez Włodzimierza, biblioteka ta została przeniesiona z Poturzyca do Lwowa i umieszczona w Muzeum. Włodzimierz wzbogacił ją przede wszystkim literaturą przyrodniczą z całego świata. Na początku XX wieku biblioteka liczyła już 47 tysięcy tomów literatury przyrodniczej, a dziś – niemal 75 tysięcy, począwszy od książek z XVI wieku (Pańskich, 2003; Bokotey et al., 2022).

Działalność naukowo-przyrodnicza Włodzimierza Dzieduszyckiego została bardzo wysoko oceniona. Został wybrany członkiem-korespondentem Akademii Umiejętności w Krakowie, honorowym członkiem Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk, Towarzystwa Przyrodników im. Kopernika, Towarzystwa Tatrzańskiego oraz wielu innych organizacji. Uniwersytet Lwowski nadał mu tytuł Honorowego Doktora Filozofii.

Wiele zagranicznych towarzystw naukowych szczyliło się hrabią Dzieduszyckim jako członkiem honorowym: towarzystwa ornitologiczne w Altenburgu, Wiedniu i Berlinie, Towarzystwo Przyrodnicze w Dreźnie i inne. Na cześć Włodzimierza Dzieduszyckiego nazwano ponad dziesięć gatunków roślin i zwierząt – zarówno współczesnych, jak i kopalnych (Brzęk, 1994).

Dysponując znacznym majątkiem, hrabia Dzieduszycki przeznaczał jego dużą część na działalność mecenasowską. Z jego inicjatywy i dzięki wsparciu finansowemu we Lwowie powstała Wyższa Szkoła Leśna (obecnie Narodowy Uniwersytet Leśnictwa Ukrainy) oraz Wyższa Szkoła Rolnicza w Dublanach (do niedawna Lwowski Narodowy Uniwersytet Zasobów Naturalnych).

Ze swoich środków fundował stypendia i pomoc finansową dla uzdolnionej młodzieży, spośród której wielu zostało później znanymi uczonymi. Jednym z takich stypendystów był przysły dyrektor Muzeum im. Dzieduszyckich – entomolog i geolog, profesor Marian Łomnicki (Karolczak, 2013).

Jako jeden z pierwszych w Europie, Dzieduszycki założył na swoich ziemiach w pobliżu wsi Pieniaki (obecnie rejon Złoczowski, obwód lwowski) rezerwat w 200-letnim bukowym pierwotnym lesie o powierzchni 22,4 ha (40 morgów). Ten akt został zatwierdzony decyzją parlamentu we Wiedniu w 1886 roku, a rezerwat otrzymał nazwę „Pamiętka Pieniacka”.

W „Pamiętce” obowiązywał ścisły reżim ochronny – chłopom nie wolno było nawet zbierać chrustu. Wszystko to miało na celu zapewnienie spokoju parze rzadkiego już wówczas bielika (*Haliaeetus albicilla*), która tam gniazdowała. Niestety, w czasie obu wojen światowych lasy rezerwatu zostały wycięte. Jednak w 1997 roku „Pamiętka” została odtworzona – najpierw jako rezerwat, a obecnie stanowi część Narodowego Parku Przyrodniczego „Północne Podole” (Czornobaj, 2000; Proć i in., 2004).

Oprócz działalności rezerwatowej i popularyzacji środków ochrony przyrody, Włodzimierz Dzieduszycki zajmował się również aspektami legislacyjnymi gospodarowania zasobami naturalnymi. W 1868 roku, wspólnie z innymi uczonymi, przygotował kilka projektów ustaw zakazujących odławiania, tępienia i sprzedaży alpejskich gatunków zwierząt charakterystycznych dla Tatr.

Z jego udziałem w 1875 roku Sejm Galicyjski uchwalił ustawę łowiecką, która jako pierwsza w Europie zakazywała wiosennych polowań na słonkę. W 1884 roku, na I Międzynarodowym Kongresie Ornitologicznym we Wiedniu, Dzieduszycki jako jeden z pierwszych na świecie wygłosił referat poświęcony ochronie ptaków (Brzęk, 1994).

Znanym jest również jego wystąpienie z referatem na V Zjeździe Lekarzy i Przyrodników we Lwowie w 1888 roku na temat migracji ptaków, które było ilustrowane eksponatami muzealnymi.

Pomimo licznych obowiązków prywatnych i społecznych, Włodzimierz Dzieduszycki większość czasu poświęcał porządkowaniu i opisywaniu zbiorów muzealnych – i czynił to z wielką przyjemnością. Nawet w ostatnich miesiącach życia, mimo ciężkiej choroby, nie przestawał interesować się – jak sam mówił – swoim największym osiągnięciem. Oprócz organizowania nowych nabytków i dbania o zachowanie eksponatów, założyciel muzeum troszczył się także o ich naukowe opracowanie. Sam z satysfakcją pracował z kolekcjami ornitologicznymi (Brzęk, 1994).

Po śmierci Włodzimierza Dzieduszyckiego w 1899 roku opiekę nad Muzeum przejęli jego zięć Tadeusz Dzieduszycki oraz wnuki Paweł i Włodzimierz młodszy. W czasie wojen i w okresie międzywojennym, dzięki ofiarnej pracy zespołu, Muzeum nie tylko zachowało swoje zbiory, lecz także znacznie je powiększyło.

Dziś największe dzieło hrabiego Dzieduszyckiego – jego Muzeum – jest instytucją Narodowej Akademii Nauk Ukrainy, a kolekcje, od czasu śmierci założyciela, powiększyły się pięciokrotnie i liczą obecnie około 500 tysięcy jednostek inwentarzowych. Stanowią część Państwowego Funduszu Muzealnego Ukrainy i mają status dziedzictwa narodowego.

Dziedzictwo przyrodnicze Włodzimierza Dzieduszyckiego ma ogromne znaczenie dla współczesnego rozwoju biologii, a idee, które głosił w drugiej połowie XIX wieku, znalazły dziś zastosowanie zarówno w teorii, jak i w praktyce nauk przyrodniczych. Włodzimierz Dzieduszycki zajmuje zaszczytne miejsce w gronie wybitnych przyrodników Polski i Ukrainy, będąc doskonałym przykładem postaci, która swoimi zasadami życiowymi i działalnością jednoczy oba nasze narody.

Źródła:

1. Бокотей А.А., Соколов Н.Ю. Каталог орнітологічної колекції Державного природознавчого музею. – Львів 2000. 164 с.
2. Панських І.І. Наукова бібліотека Державного природознавчого музею НАН України // Наукові записки Державного природознавчого музею. Львів 2003. Вип. 18, с. 29-38.

3. Проць Б.Г., Чорнобай Ю.М., Вовк О.Б., Бокотей А.А. Перший український резерват природи „Пам'ятка Пеняцька” на шляху до відродження // Наукові записки ДПМ. – 2004. – Т. 20. – С. 167-176.
4. Чорнобай Ю.М. Зодчий власної Ойкумени // Наукові записки Державного природознавчого музею. Львів 2000. Т. 15, с. 5-12.
5. Bokotey A., Dzyubenko N., Susułowśka I. Przyrodnicza część Biblioteki Poturzyckiej w księgozbiorze Państwowego Muzeum Przyrodniczego Narodowej Akademii Nauk Ukrainy we Lwowie: jej przeszłość i teraźniejszość // Wokół przyrodniczych pasji Dzieduszyckich. Zarzecz 2022. S. 130-149.
6. Bokotey A., Dzyubenko N., Zatushevsky A. Catalogue of stuffed birds with atypical colouration and developmental anomalies deposited in the State Museum of Natural History NASU, Lviv, Ukraine // Catalogue of the digitized collections, deposited in the State Museum of Natural History, National Academy of Sciences of Ukraine. Issue 3. Entomological & ornithological collections. Lviv 2024, p. 86-165. DOI: <https://doi.org/10.36885/cdcsmnh.2024.34>
7. Bokotey A., Dzyubenko N., Zatushevskyi A. Catalogue birds of prey specimens deposited in the State Museum of Natural History NASU, Lviv, Ukraine. Chapter 1. (Circaetus, Hieraaetus, Aquila, Haliaeetus, Neophron, Aegypius, Gyps) // Catalogue of the digitized collections, deposited in the State Museum of Natural History, National Academy of Sciences of Ukraine. Issue 5. Acarological, entomological & ornithological collections. – Lviv, 2025. – P. 47-108. DOI: <https://doi.org/10.36885/cdcsmnh.2025.55>
8. Brzęk G. Muzeum im. Dzieduszyckich we Lwowie i jego Twórca. Lublin 1994. 200 s.
9. Dzieduszycki W. Przewodnik po Muzeum im. Dzieduszyckich we Lwowie. Lwów 1895. 272 s.
10. Dzieduszycki W. Muzeum imienia Dzieduszyckich we Lwowie. Ptaki. Lwów 1880. 206 s.
11. Karolczak K. Rodzina Dzieduszyckich herbu Sas w XIX i XX wieku. Warszawa 2013. 391 s.

המבט
המבט
המבט

Казимир Карольчак

Володимир граф Дідушицький (1825-1899)

природознавець, музеєзнавець, колекціонер, меценат науки й мистецтва, політик

Володимир Дідушицький походив із широко розгалуженої в XIX столітті аристократичної родини, яка після першого поділу Речі Посполитої отримала від Австрії графський титул. Перші згадки про родину сягають початку XV століття й засвідчують, що Дідушицькі були тоді православною руською шляхтою, осілою на землях Львівщини. У наступних поколіннях, прагнучи здобути станові привілеї та урядові посади, вони зазнали полонізації і вже в XVI столітті перейшли у католицизм. Представники роду засідали в сеймі Речі Посполитої, ставали сенаторами, родичались із визначними магнатськими родами. У XVII столітті самі вже належали до кола магнатських родин, обіймали високі урядові посади. Франциск Дідушицький (1640–1704) був київським каштеляном, а з 1689 року — подільським воєводою. Його дружина Софія Яблонівська (Zofia Jabłonowska), сестра гетьмана Станіслава, тримала до хрещення у Львові Станіслава Лещинського (Stanisława Leszczyńskiego) — майбутнього короля Польщі й батька майбутньої королеви Франції. Син Франциска, Юрій Дідушицький (1670–1730), великий конюший коронний, у своїй резиденції в Цуцуловцях зібрав значну за тогочасними мірками бібліотеку, що нараховувала понад 3,5 тисячі творів, головним чином латинською, французькою, італійською та польською мовами, а також художню галерею — 140 полотен італійських майстрів.

Від XVIII століття тяглість роду забезпечили нащадки Тадея Гервазія (Tadeusz Gerwazy) (1724–1777) та Домініка Гераклія (Dominik Herakliusz) (1727–1804), які заклали міцні підвалини для існування сучасних гілок Дідушицьких. Старший із них, Тадей Гервазій — визначний юрист, політично пов'язаний із табором Чарториських — відігравав помітну роль у реформаторському русі. Із 1765 року він обіймав посаду великого коронного чашника, а також був одним із чотирьох регіментарів (полковників), яким було підпорядковане коронне військо. Командував подільською та покутською кавалерією, охороняючи південно-східний кордон Речі Посполитої. Після першого розділу Польщі отримав у 1775 році від імператриці Марії Терезії графський титул для себе та своїх нащадків. Це був другий такий титул, наданий імператрицею в Галичині. Його сини дали початок чотирьом гілкам старшої лінії Дідушицьких. Валеріан (Walerian) (1754–1832) намагався створити шлях експорту зерна Дністром до Одеси, а в 1796 році очолив так звану Львівську Централізацію — першу змову проти окупантів на польських землях. Антоній (Antoni) (1757–1817), дипломат, *chargé d'affaires* (з фр. «повірений у справах» — заступник посла) польського посольства в Стамбулі, був близьким співробітником короля Станіслава Августа Понятовського (Stanisław August Poniatowski). Наприкінці XVIII століття в його руках зосередилися важелі польської зовнішньої політики; у 1792 році він став генеральним директором пошти в Короні та Литві. Третім із братів був Лаврентій (Wawrzyniec) (1772–1836), а наймолодшим у цій лінії — Йосип Каласантій (Józef Kalasanty) (1776–1847), колекціонер, який зібрав кілька десят тисяч творів і друків з історії та літератури польською, латинською й французькою мовами. Основою

колекції, названої за місцем проживання власника Потужицькою бібліотекою, склали друки XVI–XVII століть, які він старанно доповнював рукописами та сучасними йому виданнями.

Володимир Дідушицький був єдиним сином Йосипа Каласантія та Пауліни з графського роду Дялинських (Paulina z hr. Działyńskich) — сестри Тита (Tytusa), засновника існуючої й донині Корницької бібліотеки під Познанню. Народився у 1825 році в Яришеві, в Летичівському повіті, на частині Поділля, що опинилася під владою Російської імперії. Отримав ґрунтовну домашню освіту, а під час подорожей із особистим наставником Франциском Ключковським (Franciszek Kleczkowski) ще в юності ознайомився з Європою, слухав окремі лекції в німецьких університетах. Зростав у середовищі вчених і митців, яких батьки запрошували до родинного дому. Його знання доповнювали видатні університетські науковці, серед яких були, зокрема: Яцек Лобажевський (Jacek Łoborzewski) (ботаніка), Вінцентій Поль (Wincenty Pol) (географія), Ернест Шайер (Ernest Schauer) (орнітологія), а також скриптор і куратор Оссолінеуму Август Бельовський (August Bielowski) (історія і література). Саме вони остаточно сформували інтереси свого вихованця до природничих наук.

Він успадкував маєтності, що поставили його в коло найбагатших аристократів тодішньої Галичини. Уміло інвестував у землю, володів маєтками в усіх трьох частинах розділеної між Австрією, Прусією і Росією Речі Посполитої, а також у російській частині Поділля. Мав кілька резиденцій, але згодом найчастіше мешкав у львівському палаці на вулиці Курковій (тепер — М. Лисенка). Саме туди він переніс і відкрив для читачів Потужицьку бібліотеку, засновану його батьком. Він особисто здійснював дорогі закупівлі, передплатував вартісні часописи й видання, привозив також цінні надбання зі своїх подорожей, зокрема «Еклезіаста. Книги Соломонові» — перший відомий польський друк, що зберігся у повному обсязі.

Меценатство Володимира Дідушицького охоплювало також учених і митців. Пристрастю молодого аристократа стала орнітологія — він створив велику й унікальну колекцію птахів, яка вражала навіть фахівців. Заснований ним у Львові Природничий музей імені Дідушицьких став першою подібною установою на польських землях. Окрім орнітологічної колекції, музей включав також відділи: зоологічний, ботанічний, мінералогічно-геологічний, а згодом до них додали ще етнографічний і доісторичний.

У 1880 році, під час візиту цісаря Франца Йосифа I до Львова, Дідушицький передав свій музей у користування краю (Галичині), а в 1893 році забезпечив його матеріальну базу, об'єднавши музей із Потужицько-Заріцькою ординацією. Музей видавав каталоги, путівники, наукові розробки окремих відділів. Перлиною доісторичного відділу став Михалківський Золотий Скарб (V–IV ст. до н. е.) (знайдений під с. Михалків Чортківського р-ну Тернопільської обл.), а в етнографічному відділі збирали вироби так званого домашнього промислу, зокрема чудову гуцульську колекцію та писанки з усієї країни. У 1886 році він створив перший на польських землях природний заповідник — так звану Пам'ятку Пеняцьку, площею 40 моргів (приблизно 22 га), з метою охорони багатоголісового лісу поблизу Золочева.

Графа вважали одним із найбільших меценатів культури — його заслуги високо цінували сучасники, обираючи його почесним членом численних вітчизняних і закордонних наукових товариств. Львів та інші галицькі міста надали йому звання почесного громадянина. Він фінансував видання коштовних наукових праць у галузі геології та природознавства, а у своєму заповіті залишив спеціальні кошти на видання чотиритомної «Гуцульщини» Володимира Шухевича коштом Природничого музею. Науковці, які здійснювали дослідницькі подорожі Україною та Європою, користувалися фінансовою допомогою Володимира Дідушицького. Сам він брав участь у різного роду з'їздах і симпозіумах, що сприяли обміну науковим досвідом і поширенню прогресу в господарстві. Там він не лише виголошував доповіді, які викликали велике зацікавлення, але також надавав організаційну, а передусім фінансову підтримку. Зокрема, він зі своєї кишені покрити значну частину витрат II З'їзду польських лікарів і природознавців у Львові (1875), в якому взяли участь 385 осіб з усіх трьох анексованих територій Польщі. Академія наук у Кракові у 1881 році обрала його членом-кореспондентом відділу математичних і природничих наук.

Разом з Адамом Сапігою (Adam Sapieha) сприяв відкриттю у Львові Крайової школи лісового господарства (1874), де було створено кафедру мисливства та мисливський музей. Дідушицький передав музею багато експонатів, фінансово підтримував його й популяризував у Галичині через Галицьке мисливське товариство, яке сам заснував у 1876 році. Він став першим куратором школи, а її слухачам і викладачам відкрив доступ до збірок Природничого музею. Із 1878 року фінансував видання першого польського мисливського щомісячного часопису — «Мисливець» («Łowiec»).

У політику він не любив втручатися, однак на прохання імператора недовго обіймав посаду маршалка Галицького крайового сейму (1876), а також був довічним членом Палати панів австрійського Райхсрату. У львівському сеймі успішно відстоював розвиток так званої домашньої промисловості, ініціював створення ремісничих і промислових шкіл, дбав про піднесення рівня освіти у своїх маєтках, де засновував, забезпечував матеріально і зразково утримував народні школи. У 1876 році створив Крайову гончарну школу в Коломиї, доручивши її керівництво гуцулові Й. Бахмінському (Józef Bachmiński). Вона мала значний вплив на розвиток покутської кераміки. Також він долучився до організації Вищої сільськогосподарської школи в Дублянах, відкритої в 1855 році, де впродовж багатьох років виконував обов'язки куратора.

Завдяки підтримці графа освіту здобули численні молоді люди, серед них: Йосип Лозінський (Józef Łoziński) — згодом хранитель Потужицької бібліотеки, Богуслав Копчинський (Bogusław Korpczyński) — рано померлий професор судової медицини Ягеллонського університету, а також Адам Хмельовський (Adam Chmielowski) — майбутній святий брат Альберт, якому стипендія, отримана у 1869 році, дозволила навчатися в Мюнхенській академії.

Заслуги Володимира Дідушицького у сфері культури у найширшому розумінні — беззаперечні. Він цікавився літературою і мистецтвом, і хоча сам не створював літературних творів і не малював, проте фінансово підтримував як письменників, так і художників. Його допомогою, зокрема, користувався Артур Гроттгер (Artur Grottger). У колі його найближчих друзів упродовж багатьох років були граф Леопольд Стаженський (Leopold Starzeński) і граф Ян Александр Фредро (Jan Aleksandr Fredro) (єдиний син знаного комедіографа Александра), обидва — автори численних театральних п'єс.

Сам Дідушицький не робив літературних спроб, залишаючись — поруч із графом Каролем Лянцкоронським (Karol Lanckoroński) — справжнім меценатом мистецтва у львівських аристократичних колах. Він підтримував зв'язки з видатними діячами культури — достатньо згадати Йосипа Ігнатія Крашевського (Józef Ignacy Kraszewski), Генрика Сенкевича (Henryk Sienkiewicz), Вінцента Поля (Wincenty Pol), Теофіла Ленартовича (Teofil Lenartowicz), Казимира Похвальського (Kazimierz Pochwalski), Генрика Родаковського (Henryk Rodakowski), Артура Гроттгера, Франциска Тепу (Franciszek Tępa). Його підтримку високо цінувала місцева мистецька спільнота, і створене у 1880 році Літературно-мистецьке товариство обрало його своїм почесним членом.

У палаці на вулиці Курковій у Львові він мав значний нумізматичний кабінет, розміщений поруч із колекцією живопису, яка після його смерті стала частиною знаної не лише у Львові Галереї Мйончинських-Дідушицьких (Galeria Międzyńskich-Dzieduszyckich). До відкриття її для публіки (1909) граф Володимир вже зібрав близько 400 картин видатних майстрів польського живопису: А. Гроттгера (A. Grottgera), Я. Матейка (J. Matejki), Ю. Коссака (J. Kossaka), Ф. і Б. Тепів (F. i B. Terów), П. Міхаловського (P. Michałowskiego), Ю. Брандта (J. Brandta), А. Орловського (A. Orłowskiego), Г. Родаковського (H. Rodakowskiego), Л. Льофлера (L. Löfflera), Ю. і А. Рейханів (J. i A. Rejchanów), Ю. Хелмонського (J. Chelmońskiego), В. Герсона (W. Gersona), М. Созанського (M. Sozańskiego), Ю. Хойницького (J. Chojnickiego) та інших. Важливу частину зібрання становили родинні портрети, полотна, присвячені історії Польщі, а також гарна колекція гравюр, літографій, рисунків польських і зарубіжних художників. У збірці були також альбоми та ескізи старших польських митців: Матейка, Норбліна (Norblin), Семирадського (Siemiradzki) та ін. Потрапляння картини до колекції Володимира Дідушицького певною мірою ставало актом визнання й піднесення для молодого художника, однак за таку можливість змагалися навіть уже відомі митці.

До складу цієї галереї увійшла також зібрана в Пеняках і успадкована Альфонсиною графинєю Мйончинською (дружиною Володимира Дідушицького) колекція її діда Ігнатія Мйончинського. Її було зібрано під час численних подорожей Європою на межі XVIII–XIX століть. Це були твори різної художньої цінності, написані майстрами італійської, нідерландської, німецької, французької та іспанської шкіл.

Меценатство графа охоплювало також церковні інституції. Він був другом та фінансово підтримував вірменського архієпископа Ісаака Ісаковича (Izaak Isakowicz), який у останні роки життя був його сповідником. У розлогіх маєтках Дідушицького не виникало релігійних конфліктів. Як колатор (патрон або фундатор храму), він однаково дбайливо опікувався храмами латинського та грецького обряду, зводячи у своїх селах як костели, так і церкви. Найвідомішу з цих святинь було збудовано і освячено в Заріччі (1880) краківським єпископом Альбіном Дунаєвським (bp Albin Dunajewski). Під головним вівтарем храму розташовано родинну усипальницю, де Володимир Дідушицький поклав останки своїх батьків, а згодом і сам знайшов там спочинок разом із найближчими родичами.

Граф ніколи не концентрувався на національних чи конфесійних відмінностях, натомість всіляко підтримував польську та українську культури, працюючи над зближенням обох народів.

Європейську славу Володимиру Дідушицькому принесли виставки, в яких він спочатку лише брав участь, а згодом сам організовував із великим розмахом. Наймасштабнішими були аграрно-промислові виставки, в межах яких демонстрували також етнографічні вироби. Особливого розголосу набула Всесвітня виставка у Відні (1873), де, як делегат галицької виставкової комісії, граф представив зокрема 53 повні строї селян з Галичини (40 з Гуцульщини та Підгалля). До Відня він також привіз справжню селянську хату з усім внутрішнім устаткуванням. Справжнє захоплення відвідувачів викликали також рідкісні орнітологічні експонати, здебільшого з його Природничого музею.

На прохання Галицького господарського товариства він організував подібну виставку у Львові. Справжньою сенсацією став на ній організований особисто В. Дідушицьким розділ домашнього промислу, у представлених там рукотворних виробах вбачали ознаки національного мистецтва. Виставка поклала початок створенню цілої низки етнографічних музеїв у межах Австрійської монархії. Ще більший успіх, уже в усій Європі, приніс Дідушицькому Паризький виставковий форум (1878), де він очолював делегацію Австро-Угорщини та відповідав за експозицію всієї монархії. До виставки він включив ремісничі вироби з Галичини, серед яких найбільшу зацікавленість викликали гуцульські килими. Французький уряд нагородив його Командорським хрестом Ордена Почесного легіону, а імператор Франц Йосиф I вручив йому Орден Залізної Корони I класу — одну з найвищих відзнак у Габсбурзькій монархії. Після Паризької виставки у Галичині його визнали експертом з виставкової справи.

Востаннє особисто взяв участь у Загальній Крайовій Виставці у Львові (1894). Він розробив її концепцію та церемонію відкриття, став її почесним президентом, підготував етнографічний і народно-промисловий розділи, а на території Стрийського парку збудував власним коштом повну селянську садибу з автентичною гуцульською хатою, в якій розмістив етнографічні експонати та народні вироби з усієї Галичини. Їх із великим зацікавленням оглядав почесний протектор виставки — імператор Франц Йосиф I, який також відвідав Природничий музей, що мало широкий резонанс у всій Галичині. Особливо наголошувалося на заслугах Володимира, який не лише створив цей музей, а й забезпечив його фінансове утримання і розвиток на майбутнє, завдяки доходам від недавно затвердженої ординації. Найвищою ж відзнакою для графа стало рішення Львівського університету, який присвоїв йому почесний ступінь доктора філософії.

Національні виставки безсумнівно принесли Дідушицькому славу, однак для майбутнього значно важливішими стали організовані ним етнографічні експозиції. Першу такого роду виставку на українських землях він підготував і частково профінансував у 1880 році в Коломиї. Там було зібрано передусім вироби гуцулів, а також вірмен і ромів. На її відкриття прибув і сам цар Франц Йосиф I, який придбав чимало експонатів. Завдяки цьому вони стали відомими у Відні, а також, разом із В. Дідушицьким, щедро обдарував дві гуцульські пари, шлюб яких став одночасно демонстрацією місцевої культури та звичаїв.

Ця виставка стала переломним моментом у розвитку зацікавлення Гуцульщиною, вона показала багатство Покуття, а присутньому там Оскару Кольбергу (Oskar Kolberg) дала безцінний дослідницький матеріал.

Володимир Дідушицький не мав синів, і з його смертю припинилося існування найвпливовішої у Галичині гілки цього роду. Ординацію Потужицько-Заріцьку успадкував зять — Тадей Дідушицький із молодшої лінії родини, одружений з Анною, однією з чотирьох доньок першого ордината. Її старша сестра, Клементина, вийшла заміж за Зигмунта Шембека (Zygmunt Szembek), а молодші: Марія — за Тадея Ценьського (Tadeusz Cieński), Ядвіга — за Вітольда князя Чарториського (Witold książę Czartoryski) з віденської гілки цього роду. Інтерес до природничих наук зберігся в наступних поколіннях онуків і правнуків засновника львівського Природничого музею.

У 1899 році, коли Володимир Дідушицький помер, його проводжали як видатного державного діяча, хоча він ніколи себе таким не вважав. Проте всі підкреслювали його шляхетність, безкорисливість і вміння розумно розпоряджатися величезним майном, яке він мав у своєму розпорядженні. Усі усвідомлювали, що пішов з життя покровитель митців і вчених, захисник народного промислу, меценат у масштабі, що далеко виходив за межі Львова і Галичини.

Kazimierz Karolczak

Włodzimierz hr. Dzieduszycki

(1825-1899)

przyrodnik, muzealnik, kolekcjoner, mecenas nauki i sztuki, polityk

Włodzimierz Dzieduszycki wywodzi się z szeroko rozgałęzionej w XIX w. rodziny arystokratycznej, obdarzonej po pierwszym rozbiórze Rzeczypospolitej austriackim tytułem hrabiowskim. Pierwsze wzmianki o rodzinie pochodzą z początku XV wieku i poświadczają, że Dzieduszyccy byli wówczas prawosławną szlachtą ruską osiadłą w Ziemi Lwowskiej. W kolejnych pokoleniach, ubiegając się o przywileje stanowe i urzędy, ulegli polonizacji i już w XVI wieku przeszli na katolicyzm. Zasiadali w sejmie Rzeczypospolitej, pełnili godności senatorskie, koligacili się ze znaczącymi rodami magnackimi. W XVII wieku sami zaliczali się już do rodzin magnackich, zajmowali wysokie urzędy centralne. Franciszek Dzieduszycki (1640-1704) był kasztelanem kijowskim, a od 1689 roku wojewodą podolskim. Jego żona, Zofia Jabłonowska (siostra hetmana Stanisława) trzymała do chrztu we Lwowie Stanisława Leszczyńskiego, późniejszego króla Polski i ojca przyszłej królowej Francji. Syn Franciszka, Jerzy Dzieduszycki (1670-1730), koniuszy wielki koronny, w swej rezydencji w Cucułowcach zebrał znaczącą na ówczesne czasy bibliotekę liczącą ponad 3,5 tys. dzieł głównie łacińskich, francuskich, włoskich i polskich oraz galerię obrazów (140 płócien) malarzy włoskich.

Od XVIII wieku ciągłość rodu zapewnili potomkowie Tadeusza Gerwazego (1724-1777) i Dominika Herakliusza (1727-1804), którzy położyli mocne podwaliny pod trwające do dziś linie Dzieduszyckich. Starszy, Tadeusz Gerwazy, znakomity prawnik, politycznie związany z obozem Czartoryskich, odgrywał wybitną rolę w stronnictwie reform. Od 1765 roku był cześnikiem wielkim koronnym oraz jednym z czterech regimentarzy, którym podporządkowano wojska koronne. Dowodził kawalerią podolską i pokucką, zabezpieczając południowo-wschodnią granicę Rzeczypospolitej. Po pierwszym rozbiórze otrzymał od cesarzowej Marii Teresy w 1775 roku tytuł hrabiowski dla siebie i swoich następców. Był to drugi taki tytuł przyznany przez cesarzową w Galicji. Jego synowie dali początek czterem gałęziom Dzieduszyckich w linii starszej. Walerian (1754-1832) próbował stworzyć szlak eksportu zboża Dniestrem do Odessy, w 1796 roku stanął na czele tzw. Centralizacji Lwowskiej, pierwszego spisku przeciwko zaborcom na ziemiach polskich. Antoni (1757-1817), dyplomata, chargé d'affaires polskiego poselstwa w Stambule, był bliskim współpracownikiem króla Stanisława Augusta Poniatowskiego. W końcu XVIII wieku w jego rękach znalazły się nici polskiej polityki zagranicznej, w 1792 roku został generalnym dyrektorem poczt w Koronie i na Litwie. Trzecim z braci był Wawrzyniec (1772-1836), a najmłodszym w tej linii Józef Kalasanty (1776-1847), kolekcjoner, który zebrał kilkanaście tysięcy dzieł i druków z zakresu historii i literatury polskiej, łacińskiej i francuskiej. Podstawą kolekcji, nazwanej od siedziby właściciela Biblioteką Poturzycką, były druki z XVI-XVII w., które starał się uzupełniać rękopisami oraz współczesnymi mu wydawnictwami.

Włodzimierz Dzieduszycki był jedynym synem Józefa Kalasanteo i Pauliny z hr. Działyńskich, siostry Tytusa, twórcy istniejącej do dziś Biblioteki Kórnickiej pod Poznaniem. Urodził się w 1825 roku w Jaryszowie, w powiecie latyczowskim, w części Podola zajętej przez Rosję. Otrzymał staranne wykształcenie domowe, w podróży z osobistym preceptorem Franciszkiem

Kleczkowskim poznawał w młodości Europę, słuchał wybranych wykładów na niemieckich uniwersytetach. Wzrastał w otoczeniu zapraszanych do domu rodziców uczonych i artystów. Jego wiedzę uzupełniali wybitni naukowcy uniwersyteccy, wśród których byli m. in.: Jacek Łobarzewski (botanika), Wincenty Pol (geografia), Ernest Schauer (ornitologia) oraz skrypta i kustosz Ossolineum August Bielowski (historia i literatura), którzy ukształtowali ostatecznie zainteresowania swojego podopiecznego naukami przyrodniczymi. Odziedziczył majątek sytuujący go w gronie najzamożniejszych arystokratów ówczesnej Galicji. Umiejętnie inwestował w ziemię, posiadał dobra we wszystkich trzech zaborach oraz w rosyjskiej części Podola. Utrzymywał kilka siedzib, ale z czasem najczęściej przebywał w lwowskim pałacu przy ul. Kurkowej. Tam też przeniósł i udostępnił czytelnikom Bibliotekę Poturzycką, utworzoną przez jego ojca, sam dokonywał kosztownych zakupów, prenumerował wartościowe czasopisma i wydawnictwa, przywoził też cenne nabytki ze swych podróży, jak chociażby *Eklesiastes*. Księgi Salomonowe, pierwszy znany druk polski przechowywany w całości.

Mecenat W. Dzieduszyckiego obejmował też uczonych i artystów. Pasją młodego arystokraty stała się ornitologia, stworzył liczny i unikalny zbiór ptaków, który zdumiewał nawet specjalistów. Założone przez niego we Lwowie Muzeum Przyrodnicze im. Dzieduszyckich było pierwszą tego typu placówką na ziemiach polskich. Obok kolekcji ornitologicznej pomieściło ono również działy: zoologiczny, botaniczny, mineralogiczno-geologiczny, a później dodano do nich także etnograficzny i prehistoryczny. W 1880 roku, w czasie pobytu cesarza Franciszka Józefa I we Lwowie, oddał swe dzieło na użytek krajowi (Galicji), a w 1893 roku zabezpieczył jego podstawy materialne poprzez połączenie z ordynacją poturzycko-zarzecką. Muzeum wydawało katalogi, przewodniki, opracowania poszczególnych działów. Perłą działu prehistorycznego stał się złoty Skarb Michałkowski (IV-V w. p.n.e.), w dziale etnograficznym gromadzono wytwory tzw. przemysłu domowego, w tym wspaniałą kolekcję huculską i pisanki z całego kraju. Stworzył (1886) pierwszy na ziemiach polskich rezerwat przyrody, tzw. Pamiątkę Pieniacką, o powierzchni 40 mórg (około 22 ha) w celu ochrony starodrzewu bukowego koło Złoczowa.

Hrabiego uważano za jednego z największych mecenasów kultury, jego zasługi doceniali współcześni, powołując go na członka honorowego wielu krajowych i zagranicznych towarzystw naukowych, a Lwów i inne miasta galicyjskie nadały mu swe obywatelstwa honorowe. Finansował wydawanie kosztownych prac naukowych z zakresu geologii i przyrody, w testamencie pozostawił specjalne środki na wydanie przez Włodzimierza Szuchewicza, nakładem Muzeum Przyrodniczego, czterotomowej „Huculszczyny”. Z finansowej pomocy W. Dzieduszyckiego korzystali uczeni odbywający podróże naukowe po kraju i Europie, sam udzielał się w różnego typu zjazdach i sympozjach ułatwiających wymianę doświadczeń naukowych i szerzących postęp w gospodarce. Nie tylko wygłaszał tam wzbudzające duże zainteresowanie referaty, ale służył pomocą organizacyjną, a zwłaszcza finansową. Z własnej kieszeni pokrył m.in. znaczną część kosztów II Zjazdu Lekarzy i Przyrodników Polskich we Lwowie (1875), w którym uczestniczyło 385 osób z trzech zaborów. Akademia Umiejętności w Krakowie powołała go na członka-korespondenta wydziału nauk matematyczno-przyrodniczych (1881).

Wraz z Adamem Sapiehą doprowadził do otwarcia we Lwowie Krajowej Szkoły Gospodarstwa Lasowego (1874), a w niej katedry łowiectwa oraz muzeum łowieckiego, któremu przekazał wiele eksponatów, wspomógł finansowo i rozpropagował w Galicji poprzez Galicyjskie Towarzystwo Łowieckie, które założył w 1876 roku. Był pierwszym kuratorem szkoły, a słuchaczom i nauczycielom udostępniał zbiory Muzeum Przyrodniczego. Od 1878 roku finansował wydawanie pierwszego polskiego czasopisma łowieckiego, miesięcznika „Łowiec”.

W polityce nie lubił się udzielać, a jednak na prośbę cesarza był krótko marszałkiem Sejmu Krajowego Galicyjskiego (1876) oraz dożywotnim członkiem Izby Panów parlamentu wiedeńskiego. W lwowskim sejmie skutecznie walczył o rozwój tzw. przemysłu domowego, inicjował tworzenie szkół przemysłowych i rękodzielniczych, dbał o podnoszenie oświaty w swoich majątkach, gdzie fundował, uposażał i wzorowo utrzymywał szkoły ludowe. Stworzył Krajową Szkołę Garncarską w Kołomyi (1876), powierzając jej kierownictwo Hucułowi J. Bachmińskiemu. Wywarła ona duży wpływ na ceramikę Pokucia. Zaangażował się w organizację otwartej w 1855 roku Wyższej Szkoły Rolniczej w Dublanach, przez wiele lat pełnił tam funkcję kuratora szkoły.

Dzięki pomocy hrabiego wykształcenie zdobyło wielu młodych ludzi, wśród nich Józef Łoziński, późniejszy kustosz Biblioteki Poturzyckiej, Bogusław Kopczyński, młodo zmarły profesor medycyny sądowej UJ, czy Adam Chmielowski, późniejszy święty Brat Albert, któremu stypendium uzyskane w 1869 roku

pozwoili na samodzielne studia w Akademii Monachijskiej.

Niepodważalne są zasługi Włodzimierza Dzieduszyckiego w szeroko pojętej kulturze. Interesował się literaturą i sztuką, a chociaż sam nie tworzył dzieł literackich, nie malował, to jednak subsydiował zarówno literatów, jak i malarzy. Z jego pomocy korzystał m.in. Artur Grottger, a w kręgu najbliższych przyjaciół znajdowali się przez długie lata Leopold hr. Starzeński i Jan Aleksander hr. Fredro (jedyń syn sławnego komediopisarza Aleksandra), obydwaj autorzy wielu sztuk scenicznych. Sam nie podejmował prób literackich, pozostając jedynym – obok Karola hr. Lanckorońskiego – mecenasem sztuki w sferach towarzyskich Lwowa. Utrzymywał kontakty z wybitnymi twórcami kultury, by wymienić tylko Józefa Ignacego Kraszewskiego, Henryka Sienkiewicza, Wincentego Pola, Teofila Lenartowicza, Kazimierza Pochwalskiego, Henryka Rodakowskiego, Artura Grottgera, Franciszka Tepę. Jego wsparcie doceniał lokalny świat artystyczny, a powstałe w 1880 roku Koło Literacko-Artystyczne uczyniło go swoim członkiem honorowym.

W pałacu przy ul. Kurkowej we Lwowie posiadał znaczący gabinet numizmatyczny, umieszczony obok kolekcji obrazów, które po jego śmierci stały się częścią znanej nie tylko we Lwowie Galerii Miączyńskich-Dzieduszyckich. Zanim otwarto ją bezpłatnie dla publiczności (1909) hr. Włodzimierz zebrał około 400 obrazów wybitnych mistrzów polskiego malarstwa: A. Grottgera, J. Matejki, J. Kossaka, F. i B. Tepów, P. Michałowskiego, J. Brandta, A. Orłowskiego, H. Rodakowskiego, L. Löfflera, J. i A. Rejchanów, J. Chełmońskiego, W. Gersona, M. Sozańskiego, J. Chojnickiego i in. Ważną część zbiorów stanowiły portrety rodzinne, obrazy dotyczące dziejów Polski oraz ładny zbiór rycin, litografii, rysunków artystów polskich i obcych. Znalazły się tam również szkicowniki i albumy starszych malarzy polskich: Matejki, Norblina, Siemiradzkiego i in. Umieszczenie płótna w kolekcji W. Dzieduszyckiego w pewnym sensie nobilitowało młodego malarza, ale zabiegali o to także uznani już artyści. W skład tej galerii weszła też zgromadzona w Pieniakach, a odziedziczona przez Alfonsynę hr. Miączyńską (żonę W. Dzieduszyckiego) kolekcja jej dziadka Ignacego Miączyńskiego, którą zebrał podczas swych licznych podróży po Europie na przełomie XVIII/XIX wieku. Były to obrazy o różnicowanej wartości artystycznej pędzla mistrzów: włoskich, niderlandzkich, niemieckich, francuskich i hiszpańskich.

Mecenat hrabiego objął także instytucję kościelną. Osobiście przyjaźnił się i wspomagał finansowo arcybiskupa ormiańskiego Izaaka Isakowicza, który był w ostatnich latach życia jego spowiednikiem. W rozległych majątkach Dzieduszyckiego nie było konfliktów religijnych. Jako kolator równie troskliwie opiekował się świątyniami obrządku łacińskiego, jak i greckiego, budując w należących do niego wsiach zarówno kościoły, jak i cerkwie. Najbardziej znany z tych kościołów poświęcił w Zarzeczcu (1880) bp krakowski Albin Dunajewski. Pod wielkim ołtarzem świątyni znalazła miejsce krypta grobowa, w której Włodzimierz Dzieduszycki złożył prochy swych rodziców, a potem i sam w niej spoczął wraz z najbliższą rodziną. Hrabia nigdy nie wchodził w różnice narodowościowe i wyznaniowe. Wspierał kulturę polską i folklor ukraiński, pracował nad zbliżeniem obu narodowości.

Europejską sławę przyniosły Włodzimierzowi Dzieduszyckiemu wystawy, w których najpierw uczestniczył, a potem z dużym rozmachem sam organizował. Największe były wystawy rolniczo-przemysłowe, w ramach których początkowo prezentowano także wyroby etnograficzne. Rozgłos przyniosła mu wystawa światowa w Wiedniu (1873), gdzie jako delegat galicyjskiej komisji wystawienniczej zaprezentował m.in. 53 kompletne ubiory włościan galicyjskich (40 z Huculszczyzny i Podhala). Sprowadził do Wiednia autentyczną chatę wiejską z całym wyposażeniem. Zachwyty zwiedzających wzbudziły też rzadkie okazy ornitologiczne pochodzące głównie z jego Muzeum Przyrodniczego.

Na prośbę Towarzystwa Gospodarskiego Galicyjskiego zorganizował podobną wystawę we Lwowie. Rewelacją stał się na niej urządzony osobiście przez W. Dzieduszyckiego dział przemysłu domowego, a w prezentowanych tam wyrobach rękodzielniczych dopatrywano się znamion narodowej sztuki. Wystawa zapoczątkowała powstanie całego szeregu muzeów etnograficznych w monarchii austriackiej. Jeszcze większy sukces i to w całej Europie przyniosła Dzieduszyckiemu wystawa paryska (1878), na której przewodniczył delegacji austro-węgierskiej i odpowiadał za ekspozycję całej monarchii. Włączył do niej wyroby rękodzielnicze z Galicji, wśród których największe zainteresowanie wzbudziły kilimy huculskie. Rząd francuski odznaczył go Krzyżem Komandorskim Orderu Legii Honorowej, a cesarz Franciszek Józef I przyznał mu Order Żelaznej Korony pierwszej klasy, jedno z najwyższych odznaczeń w monarchii habsburskiej. Po wystawie paryskiej uznany został w Galicji za eksperta od spraw wystawienniczych.

Po raz ostatni osobiście uczestniczył w Powszechnej Wystawie Krajowej we Lwowie (1894). Opracował jej projekt i uroczystość otwarcia, był jej prezesem honorowym, przygotował działy etnograficzny i

przemysłu ludowego, wybudował na własny koszt na terenie wystawowym w Parku Stryjskim kompletną zagrodę chłopską z autentyczną chatą huculską, w której pomieścił okazy etnograficzne i wyroby ludowe z całej Galicji. Z ogromnym zainteresowaniem oglądał je przybyły na wystawę jej honorowy protektor, cesarz Franciszek Józef I, który złożył też wizytę w Muzeum Przyrodniczym, co odbiło się szerokim echem w całej Galicji. Podkreślano przy tym zasługi Włodzimierza, który nie tylko stworzył owo muzeum, ale i zabezpieczył na przyszłość jego byt materialny w zatwierdzonej przed kilkoma miesiącami ordynacji. Najwyższe wyróżnienie spotkało jednak hrabiego ze strony Uniwersytetu Lwowskiego, który przyznał mu doktorat h. c. z filozofii.

Prezentacje krajowe przyniosły niewątpliwą sławę Dzieduszyckiemu, ale dla przyszłości większe od nich znaczenie miały organizowane przez niego wystawy etnograficzne. Pierwszą tego typu ekspozycję na ziemiach polskich przygotował i w części sfinansował (1880) w Kołomyi, gdzie zgromadzono przede wszystkim wyroby Huculów, ale też Ormian i Cyganów. Na jej otwarciu także pojawił się cesarz Franciszek Józef I, który nabył sporo eksponatów, przez co stały się one znane w Wiedniu, ale też hojnie uposażył wraz z W. Dzieduszyckim dwie pary huculskie, których ślub stał się jednocześnie prezentacją miejscowej kultury i obyczajów. Wystawa była przełomowym momentem w dziejach zainteresowania Huculszczyzną, ukazała bogactwo Pokucia, a przebywającemu tam Oskarowi Kolbergowi przyniosła nieoceniony wręcz materiał badawczy.

Włodzimierz Dzieduszycki nie miał męskiego potomka i na nim wygasła ta najbardziej znacząca w Galicji gałąź rodziny. Ordynację poturzycko-zarzecką przejął zięć, Tadeusz Dzieduszycki, z młodszej linii rodu, ożeniony z Anną, jedną z czterech córek pierwszego ordynata. Jej starsza siostra, Klementyna, poślubiła Zygmunta Szembeka, a młodsze: Maria – Tadeusza Cieńskiego, Jadwiga – Witolda księcia Czartoryskiego, z wiedeńskiej linii tej rodziny. Zainteresowania naukami przyrodniczymi przetrwały w kolejnych pokoleniach wnuków i prawnuków twórcy lwowskiego Muzeum Przyrodniczego.

W 1899 roku zmarłego Włodzimierza Dzieduszyckiego żegnano jak wybitnego męża stanu, za którego nigdy za życia się nie uważał, podkreślano jednak jego szlachetność i bezinteresowność oraz umiejętność rozumnego używania ogromnego majątku jaki miał do dyspozycji. Zdawano sobie sprawę, że odszedł opiekun artystów i uczonych, protektor przemysłu ludowego, mecenas w skali znacznie wykraczającej poza Lwów i Galicję.

Зміст/Treść

12

ТАРАС ВОЗНЯК

Епоха Володимира Дідушицького

18

TARAS VOZNYAK

Epoka Włodzimierza Dzieduszyckiego

30

МАРЕК РАДЗИВОН

Володимир Дідушицький

34

MAREK RADZIWON

Włodzimierz hr. Dzieduszycki

44

АНДРІЙ БОКОТЕЙ

Природничі студії Володимира Дідушицького

50

ANDRIJ BOKOTEJ

Studia przyrodnicze Włodzimierza Dzieduszyckiego

62

КАЗИМИР КАРОЛЬЧАК

Володимир граф Дідушицький (1825-1899)

природознавець, музеєзнавець, колекціонер, меценат науки й мистецтва, політик

68

KAZIMIERZ KAROLCZAK

Włodzimierz hr. Dzieduszycki (1825-1899)

przyrodnik, muzealnik, kolekcjoner, mecenas nauki i sztuki, polityk

ВИСЛОВЛЮЄМО ЩИРУ ВДЯЧНІСТЬ ПАРТНЕРАМ ВИСТАВКИ:

ГЕНЕРАЛЬНЕ КОНСУЛЬСТВО
РЕСПУБЛІКИ ПОЛЬЩА У ЛЬВОВІ

КРЕДОБАНК (KREDOBANK)

РОДИННИЙ СОЮЗ ДІДУШИЦЬКИХ ГЕРБА САС
(ZWIĄZEK RODOWY DZIEDUSZYCKICH HERBU SAS)

ПОЛЬСЬКИЙ ІНСТИТУТ У КИЄВІ

БФ «ПІДГОРЕЦЬКИЙ ЗАМОК»

ЛЬВІВСЬКИЙ ІСТОРИЧНИЙ МУЗЕЙ

ЦЕНТРАЛЬНИЙ ДЕРЖАВНИЙ
ІСТОРИЧНИЙ АРХІВ УКРАЇНИ, ЛЬВІВ

ДЕРЖАВНИЙ ПРИРОДОЗНАВЧИЙ
МУЗЕЙ НАН УКРАЇНИ, ЛЬВІВ

ЛЬВІВСЬКА НАЦІОНАЛЬНА НАУКОВА
БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТЕФАНИКА

ВБО «АСОЦІАЦІЯ БЛАГОДІЙНИКІВ УКРАЇНИ»

Генеральне Консульство
Республіки Польща
у Львові

